

Silvana Vranić

Sanja Zubčić

Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci
Sveučilišna avenija 4, HR-51000 Rijeka
silvana.vranic@ri.t-com.hr
szubcic@globalnet.hr

TURCIZMI U FRAZEMIMA HRVATSKIH GOVORA

U članku su prikazani rezultati istraživanja turcizama u frazemima čakavskih, kajkavskih i štokavskih hrvatskih govora. Korpus analiziranih turcizama čine objavljeni dijalektološki, među njima i frazeološki rječnici pojedinih mjesnih idioma, skupina govora ili dijalekata i objavljeni radovi o frazemima pojedinih govora ili skupina govora. Rezultat su istraživanja podatci o podudarnim/razlikovnim turcizmima u govornima pojedinih narječja, odnosno o ovisnosti uporabe turcizama u frazemima o pripadnosti narječju ili pak određenom području bez obzira na dijalektološku klasifikaciju, dakle o prostornoj ograničenosti takvih frazema. Usto, istražena je produktivnost i struktura turcizama unutar frazema u hrvatskim govornima.

Uvod

Cilj je ovoga rada prikazati rezultate istraživanja¹ turcizama na leksič-

¹ Istraživanje je provedeno radi izlaganja na *Prvom bosanskohercegovačkom slavističkom kongresu* održanom 26.–28. svibnja 2011. u Sarajevu, no u tisak je predan i objavljen članak samo o dijelu prikupljenih podataka s naslovom *Strukturalna analiza turcizama u frazemima hrvatskih štokavskih govora* (Vranić–Zubčić 2012). U tom su članku detaljno iznesena polazišta u klasifikaciji frazema s turskom sastavnicom u hrvatskim štokavskim govornima jer je bilo važno istaknuti u hrvatskoj literaturi već općeprihvaćene termine: usvojenice kao posuđenice s visokim stupnjem »uklopljenosti u hrvatski jezik« (Samardžija 1998:57), ergotizme i riječi stranoga podrijetla, koje, bez obzira na prilagođenost, govornici doživljavaju stranima. Upozoreno je također na presudnost jezičnoga osjećaja i jezičnu praksu u govornika organskih idioma pri određenju pojedine riječi stranom (Brozović 2006:279), odnosno obilježenom, i na različitost percepcije leksema stranoga podrijetla u hrvatskom standardnom jeziku i u organskim idiomima (npr. u hrvatskom su standardnom jeziku *bašča*, *bostan* regiona-

koj razini² u frazemima u govorima čakavskoga, kajkavskoga i štokavskoga narječja hrvatskoga jezika na području Republike Hrvatske.³ Premda je u prvom redu određen kulturno-povijesno i civilizacijski, a ne lingvistički (Tanasković 1983:110), termin turcizam prihvaćen je u ovom članku jer je u jezikoslovnoj literaturi najčešći (uz *orijentalizam*, Pranjković 2002), a odnosi se na riječi orijentalnoga kulturnoga sloja, tj. »turske (osmanske), arapske i perzijske riječi i posredstvo turskog jezika u preuzimanju riječi iz toga sloja, iz klasične baštine, posebno iz grčkog jezika, ili iz drugih jezika« (Anić 2011:XIX). Jednako tako, u ovoj se analizi polazi od u hrvatskoj frazeologiji uobičajene definicije frazema kao ustaljene sveze riječi s najčešće neizmijenjenom strukturom i s barem jednom sastavnicom izmijenjena značenja, pa značenje sveze ne odgovara zbroju značenja sastavnica (usp. npr. Menac 2007:9–15).

Frazemi s turskom sastavnicom ekscerpirani su iz reprezentativnih objavljenih dijalekatnih izvornih rječnika (bilo iz natuknica ili iz egzemplifikacija), među njima i frazeoloških rječnika pojedinih mjesnih idioma, skupina govora ili dijalekata svih hrvatskih narječja i reprezentativnih objavljenih radova o frazemima pojedinih govora ili skupina govora.⁴ Tako su od čakavskih govora zastupljeni ikavsko-ekavski govori (u

lizmi, a u slavenskim govorima imaju status usvojenica, nemaju hrvatsku istoznačnicu i sasvim su uobičajeni i prošireni).

² Naime, utjecaj turcizama može se analizirati i na fonološkoj i na tvorbenoj razini, a i nekim gramatikaliziranim riječima podrijetlo je orijentalno (Pranjković 2002:16).

³ U hrvatskim su govorima na području Republike Bosne i Hercegovine turcizmi brojniji (Pranjković 2002:22), a onda zasigurno i frazemi sa sastavnicom podrijetlom iz turskoga jezika (ili jezika kojima je turski jezik bio posrednikom). Međutim, u analizu je ipak uključen *Rječnik pomurskih Hrvata* (Blažeka i dr. 2009), dakle rječnik hrvatskoga govora povijesne manjine, jer Đuro Blažeka navodi da je riječ o govoru koji pripada donjemu poddijalektu međimurskoga dijalekta (2005:143), a zbog postavljenih zadataka činilo se bitnim uključiti rječnik kojega međimurskoga govora kao dijele najzapadnijega i najsjevernijega kajkavskoga dijalekta.

⁴ Izvori citirani u ovom radu navode se pod kraticama (kada su objavljeni i s brojem stranice na kojoj je uneseni citirani primjer): BRA = Šimunović, Petar (2006), BRO = Nežić, Ivana za Brovinje, CRI = Car, Andrea (2006), DR = Bogović, Sanja (1999), ĐUR = Maresić, Jela, Vladimir Miholek (2011), GRO = Zubčić, Sanja za Grobnik, GZ = Lukežić, Iva, Sanja Zubčić (2007), K = Kranjčević, Milan (2004), KOST = Vranić, Silvana za Kostrenu, KR = Oštarić, Ivo (2005), KRC = Vranić, Silvana, Marija Barišić (2008), KZ = Vranić, Silvana (2004), MET = Vranić, Silvana za Metajnu, VRB = Matešić, Mihaela (2006); KP = Maresić, Jela, Mira Menac-Mihalić (2008), TRŠ = Klepac, Alenka (2007), VR = Lipljin, Tomislav (2002), DPS = Jakšić, Martin (2003), IBG = Šamija, Ivan Branko, Petar Ujević (2001), IL = Lukežić, Iva za govor Lovreća, LB = Budak, Luka za Sveti Rok, LŠI = Milković, Ivan (2009), MG = Lukić, Milica (2003), NŠI = Menac-Mihalić, Mira (2005b), SLA = Menac-Mihalić, Mira (2008), SR = Japunčić, Mile (1998), VRS = Matković, Dinko (2004), ŽJ = Jozić, Željko za slavenske posavske govore. Primjeri iz

Lici, u Gorskom kotaru, na Grobniku, na Pagu), ekavski govori (Kostrene, Brovinja, Crikvenice i Krcula) i južni ikavski govori (brački govori, govor Vrboske na Hvaru). Kajkavski su reprezentanti križevačko-podravski, varaždinski, međimurski i gorskokotarski (govor Tršća) govori. Uz novoštokavske su ikavske govore, među kojima su za istraživanja izdvajani lički govori od onih na području koje se u ovom članku radno nazivlje Dalmatinska zagora (a u koje ulaze govori Cetinske i Imotske krajine, srednjih Poljica i Opuzena u dolini Neretve),⁵ uključeni i slavonski staro-

pojedinačnih mjesnih govora unutar tih izvora donose se pod kraticama: Br (Brnaze), Či (Čišla), Do (Dobrinče), DP (Donje Pazarište), Ga (Gala), Go (Gospić), Lo (Lovreć), Op (Opuzen), Ot (Otok), PD (Primorski Dolac), Si (Sinj) i Ši (Šibenik) – iz NSI, te Dr (Drežnik), Đa (Đakovo), Pl (Pleternica), Po (Požega), Rm (Ramanovci), St (Strizivojna) – za SLO. Među citirane izvore nisu uključeni manje opsežni radovi ili rječnici o pojedinim govorima kada postoje opsežniji, posebice oni u koje su radovi manji opsegom uključeni, primjerice nisu izdvajani radovi Jele Maresić o frazemima u križevačko-podravskim kajkavskim govorima (1994a, 1994b, 1996) jer su dijelom sinteze o frazemima u tim govorima (Maresić–Menac-Mihalić 2008) ili rječnika đurđevačkoga govora Jele Maresić i Vladimira Miholeka (2011); rad Tomislave Bošnjak Botice o lovrečkim frazemima (2007) ili studenački rječnik Ivana Babića (2008) jer je Imotska krajina pokrivena Šamijinim i Ujevićevim rječnikom imotskoga govora (2001), sintezom novoštokavskih ikavskih govora (Menac-Mihalić 2005b) i ovjerama Ive Lukežić. U nekim od analiziranih rasprava o frazeologiji kojega govora ili u nekim od rječnika izvornih govora nema zabilježenih frazema s turcizmom kao sastavnicom, npr. u *Govorima otoka Krka* Ive Lukežić i Marije Turk (1998), u članku o frazeologiji grobničkih govora Sanje Bogović (1996), u radu Anđele Frančić o poredbenim frazemima u međimurskim govorima (1997), u *Senjskom rječniku* Milana Mogaša (2002) ili u dubrovačkom rječniku Davora Mladošića i Maje Milošević (2011).

⁵ Budući da je dijelom stožerne knjige za ovo istraživanje (Menac-Mihalić 2005b), u korpus je ušao i primarno čakavski govor Šibenika u koji je doselilo štokavsko stanovništvo iz Dalmatinske zagore i snažno ga štokaviziralo. Naprotiv, podatci u rječniku frazeologije splitskoga govora zbog u literaturi utvrđenih promjena »u broju i sastavu stanovništva« Splita (Menac-Mihalić–Menac 2011:7), u prvom redu dolaska štokavaca iz Dalmatinske zagore, pa onda i promjena u splitskom govoru koji »karakteriziraju čakavski i štokavski elementi« (Menac-Mihalić–Menac 2011:7), nisu ubrojani u prikaz potvrđenih frazema s turcizmom kao sastavnicom u hrvatskim govorima. Naime, autorice su, da bi se dobila suvremena slika splitskoga govora, u ispitivanje ispravno uključile govornike različite dobi i različita podrijetla, premda su se u slučaju nepodudarnih primjera odlučile za one starije, "fetivih" Splićana. Iako se u nekih primjera neposredno može iščitati čakavski sloj, a u drugih štokavski, u mnogih je to nemoguće, pa zbog metodoloških polazišta primijenjenih u ovom članku nisu uključeni u tabelarni prikaz. Od turcizama u frazemima ovjerenim u govorima triju narječja u tom su rječniku zastupljeni: *bubrig* (48) u *donit u bubrige, lipo (slabo) je komu ka bubrigu u loju, živit ka bubrig u loju; budala* (48) u *činit (praviti) budalu od sebe, praviti se budala*; od turcizama u frazemima zastupljenim u štokavskim i u čakavskim govorima: *čorav* (53) u *činit se čorav, kaiš* (77) u *stegnit/stezat kaiš, manit* (98) u *ka manit*; od turcizama u frazemima zastupljenim u štokavskim i u kajkavskim analiziranim govorima samo *čekič* (53) u {nov} *ka ispod čekića*, dok turcizmi u frazemima zastuplje-

štokavski govori (na području Đakovačko-srijemske biskupije te šire slavonske Posavine), odnosno tri veće skupine govora. Turcizmi su u njima utvrđivani usporedbom s leksemima popisanim u knjizi *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku* Abdulaha Škaljića (1966) jer se u europskoj turkologiji drži najboljim rječnikom turcizama, a zatim i u *Hrvatskom enciklopedijskom rječniku* (Anić i dr. 2002). Frazemi koji nisu zabilježeni u kanonskom obliku prevođeni su u taj oblik prema standardima uspostavljenim u rječniku Mire Menac-Mihalić (2005b:117–120) izuzev primjera preuzetih iz literature, koji su doslovno preneseni. Ako u izvoru stoji frazem bez navođenja značenja, a ono nije moguće utvrditi iz jednakih frazema u drugim govorima kojima je značenje navedeno, ne navodi se. Korpus za ovo istraživanje, izuzev frazema u užem smislu, čine i frazemi u širem smislu za koje je karakteristično da desemantizacija dijelova u svezi nije provedena u potpunosti »(...) pa se značenje cijeloga frazema ponekad može (...) ustanoviti na temelju značenja njegovih sastavnica« (Menac 2007:169), ali i neke psovke ili poslovice koje se inače u literaturi smatraju frazemima (usp. primjerice rječnik Menac-Mihalić 2005b).

Budući da su dakle primjeri ekscerpirani iz postojeće literature,⁶ da nije provedeno usmjereno istraživanje upitnikom koji bi sadržavao popis frazema (metoda koja ni inače nije primjenjiva u istraživanju frazema) ovjeravanih u svim reprezentativnim dijalektološkim punktovima, dobiveni je popis frazema relativan, ali dovoljan za odgovore na zadatke postavljene u ovom radu.

U prvom se redu nastojalo utvrditi koji su frazemi inkorporirani u svim, a koji samo u nekim narječjima, odnosno primjenom geografskoga kriterija zaključiti ovisi li uporaba turcizama u analiziranim frazemima o pripadnosti narječju ili pak određenom području bez obzira na dijalektološku klasifikaciju, dakle potvrditi prostornu ograničenost pojedinih frazema. Budući da je turski jezik⁷ (uz latinski, njemački i talijanski)

nim samo u štokavskim govorima u ovom rječniku nisu zabilježeni.

⁶ Uz unesene frazeme iz metajrnarskoga govora na otoku Pagu i grobničkoga govora kojih su autorice izvorni govornici (i govora Kostrene što ih je dodatno prikupila Silvana Vranić te govora Brovinja što ih je prikupila Ivana Nežić) te uz frazeme provjeravane u izvornih govornika kojega štokavskoga govora: Ive Lukežić za govor Lovreća, Luke Budaka za govor Svetoga Roka i Željka Jožića za slavonske posavske govore. Poštovanim kolegama najsrdačnije zahvaljujemo na pomoći!

⁷ Turkolozi su znatno precizniji u određenju toga što znači turski jezik kao posrednik hrvatskomu jeziku. Ekrem Čaušević u svojoj raspravi o "Turcima" u Relkovićevu *Satiru* napominje da »turski jezik puk nije ni znao ni govorio, te konstataciju kako je »narod Slavonije u toku 16. i 17. st. dolazio u usmeni dodir s turskim« drži neutemeljenom (1999:7) i nastavlja: »Budući da su bosanski muslimani poistovjećivani s Turcima, u kršćanskom je susjedstvu i njihov jezik katkada nazivan "turskim". Una-

bio jezikom posrednikom štokavskomu narječju, očekivano je bilo da će se analizom izdvojiti najviše frazema s turskom sastavnicom u govorima toga narječja. Istraživanje je trebalo potvrditi pretpostavku da je štokavsko narječje jezik posrednik za primanje turcizama u ostala dva narječja (kajkavskomu su narječju primarni jezici posrednici latinski, mađarski i njemački, Samardžija 1998:49, a čakavskomu su narječju primarni jezici posrednici latinski i talijanski, Samardžija 1998:49), pa je zbog teritorijalne determiniranosti očekivano bilo i više frazema s turskom sastavnicom u govorima drugih dvaju narječja u dodiru sa štokavskim narječjem (posuđivanje unutar istoga jezika).

Nadalje, analiza je trebala pokazati produktivnost pojedinoga turcizma u frazemima, tj. u koliko je frazema koji turcizam funkcionalan ili kakva mu je tvorbena moć s obzirom na status u potvrđenim frazemima unutar pojedinoga narječja ili određenoga prostora (usvojenica, egzotizam, leksem koji se i dalje osjeća turcizmom s istoznačnicom/bez nje u pojedinom idiomu⁸).

S druge strane, frazem se prihvaća kao cjelina (kao »cjelonosna jedinica pripada standardnom jeziku«, Turk 1997:271), manje je podložan leksičkim normama sustava, pa je bilo očekivano da, premda određeni turcizam nije prihvaćen u pojedinom govoru, frazem s turskom sastavnicom u njemu može funkcionirati (npr. frazem sa sastavnicom *žep: liva ruka desni žep* u govorima sjeverozapadnoga makrosustava na otoku Pagu u kojima je funkcionalan leksem *tâška*).

Jednako je tako zadatak ovoga istraživanja bio utvrditi preklapa li se struktura frazema u kojoj su turcizmi zastupljeni u dvama ili više narječjima, postoje li alternacije leksema u utvrđenim frazemima i kakvoga su tipa s obzirom na podrijetlo alternirajućega leksema.

toč tomu, neprijeporna je činjenica da su i muslimanski kolonisti iz Bosne i slavonski starosjedioci govorili istim jezikom, što je otvorilo put prodoru turcizama u hrvatski predstandard.« (1999:8).

⁸ Ivo Pranjković u klasifikaciju turcizama (orijentalizama) u hrvatskom jeziku uz nabrojene tipove stranih riječi uključuje još dvije vrste: četvrtu skupinu čine »izraziti, dodatno obilježeni regionalizmi, arhaizmi ili folklorizmi, ali koji se, bar povremeno i bar u razgovornom i književnoumjetničkom stilu, upotrebljavaju uglavnom na cijelom štokavskom području, a u Bosni i Hercegovini su, i među Hrvatima, u pravilu obični, pa i neutralni« (2002:22), npr. *amidža*, *budžak* 'kut, zabačen prostor', *čejf* 'prohtjev', *jamiti* 'uzeti, zgrabiti', *kijamet* 'sudnji dan, veliko zlo', a petu skupinu krajnji egzotizmi i/ili historizmi (što se više uglavnom ne rabe: *hudut* 'granica', *kekez* 'homoseksualac'; 2002:23). Budući da turcizmi tih tipova nisu zabilježeni u frazemima hrvatskih govora, a iz posljednje ih grupe ne treba ni očekivati, ne uključuju se u klasifikaciju primijenjenu u ovom radu.

Analiza frazema s turcizmom u sastavu u hrvatskim govorima

U analiziranom je korpusu potvrđeno 118 turcizama u ukupno 660 frazema. Budući da je riječ o primarno dijalektološkom radu, kao zasebni su se frazemi brojile inačice istoga frazema u različitim govorima s obzirom na moguća odstupanja primarno na fonološkoj i morfološkoj razini, a rjeđe na leksičkoj i sintaktičkoj.

U analiziranim je štokavskim govorima potvrđeno ukupno 109 turcizama u 443 frazemima. U čakavskim je govorima potvrđeno 45 turcizama u 122 frazemima, dok je u kajkavskim 29 turcizama potvrđeno u 95 frazema. Podijeli li se broj frazema s brojem turcizama, dobije se podatak o tome u koliko frazema prosječno ulazi neki turcizam, što svjedoči o njihovoj plodnosti. Tako u analiziranim štokavskim govorima jedan turcizam ulazi u 4,1 frazem, u čakavskima u 2,7 frazema, a u kajkavskima u 3,3 frazemima. Iz toga je moguće zaključiti kako su turcizmi najmanje plodonosni u tvorbi frazema u čakavskim govorima, nešto više u kajkavskim govorima, dok je u štokavskim govorima taj prosjek očekivano najveći.

Jednako je tako najveći broj turcizama ovjeren u frazemima štokavskih govora, ali s nejednakom distribucijom. Najviše je turcizama zabilježeno u govorima Dalmatinske zagore⁹, 39 %, u slavonskim govorima 36 %, a u ličkim govorima 25 %.

Od ukupnoga broja turcizama u frazemima štokavskih govora (109) samo ih je 17 zabilježeno u svim trima istraživanim skupinama (Dalmatinska zagora, Lika i Slavonija): *bubrig*, *čarapa/čerapa*, *čekić*, *ćef*, *ćorav*, *ćošak*, *ćuskija*, *divanit*, *džep*, *đon*, *đuture*, *konak*, *para*, *taban*, *tambura*, *top* i *tur*.

Od njih je 11 uvijek potvrđeno unutar jednoga ili više jednakih frazema: **bubrig**: život/živjet ka/ko bubrig u loju = jako je dobro *komu*; **čekić**: {nov} {ka} ispod čekića = potpuno nov; **ćef**: nije po ćefu *komu* = nije po volji *komu*, nije onako kako je zamislio; **ćorava**: ka ćorava (slipa) kokoš/koka [namirit se, naić na zrno (nać zrno), pogodit, tražit] = slučajno (naći, naići, pogoditi, tražiti); **ćuskija**: pijan ka/ko ćuskija = jako pijan; **džep**: šupalj je džep *komu* // šuplji su džepi *komu* ili imat šuplje džepove = 1. rastrošan je *tko*; 2. bez novaca je *tko*; ni u džep ni iz džepa *komu* = svejedno je *komu*, nije čiji problem, nema od toga ni štete ni koristi; prazni (šuplji) džepova ili bit prazni džepova = bez novca; poznavat (znat) ka/ko svoj džep *koga/što* = dobro poznavati *koga/što*; znati sve o *kome/čemu*; imati dubok džep = biti jako bogat (nije potvrđen u ličkim govorima); **đon**: boli đon *koga* {za *koga/što*} = ne zanima *koga*, nije *koga* briga za *koga/što*; **konak**: pričat (divanit) Mar-

⁹ Uz kopneni je dio središnje i sjeverne Dalmacije u ovu skupinu uključen i uzvorski grad Šibenik (v. bilješku 5).

kove konake = opširno i dugo i dosadno pričati; **para:** {imat/bit pun} para/šoldi/novaca ka/ko blata = imati puno novaca; para vrti di burgija neće = novcem se može sve postići (nije potvrđen u Dalmatinskoj zagori); kolko para tolko muzike = koliko daš, toliko ćeš i dobiti (nije potvrđen u Lici); imat para/novaca ka/ko žaba dlaka = nemati uopće novaca (nije potvrđen u Lici); **tambura:** dobit po tamburi = dobiti po glavi; **top:** gluv ka/ko top = jako gluh.

Šest turcizama nije potvrđeno unutar jednoga ili više jednakih frazema u svim trima istraživanim skupinama unutar štokavskoga narječja. Turcizmi *taban* i *čarapa/čerapa* u svim su trima istraživanim skupinama govora ovjereni, ali u potpuno drugačijim frazemima. Preostali turcizmi izostaju u pojedinim frazemima u slavonskim govorima: *čošak* u frazemu *u tri čoška* u značenju 'dođavola' (ali je zabilježen u drugim frazemima s tom sastavnicom), *divanit* u frazemu *pričat (divanit) Markove konake* u značenju 'opširno i dugo i dosadno pripovijedati' (ali je ovjeren u drugim brojnim frazemima s tom sastavnicom), *đuture* u frazemu *u đuture* ili *od đuture* u značenju 'skupa, zajedno' (ali jest u ličkima i u značenju 'upoprijeko; bez mjere, otprilike'), *tur* u frazemu *isprašiti* komu *tur* u značenju 'istući koga'. Iz toga je razvidno da su najfrekventniji turcizmi u frazemima štokavskih hrvatskih govora najčešće potvrđeni u inačicama istoga frazema, što znači da su oni stalan, nepromjenljiv dio frazemske jedinice.

Svi ovdje popisani turcizmi dio su i suvremenoga hrvatskoga standardnoga jezika, ali neki njih imaju status usvojenica i za njih u suvremenom hrvatskom jeziku ne postoji slavenska istoznačnica. Radi se o leksemima *bubreg*, *čekić*, *džep*, *tambura*, *top*. Ostali turcizmi popisani su u rječnicima suvremenoga standardnoga hrvatskoga jezika (Anić ³1998) s oznakom razgovornoga stila toga jezika (a ne dijalektizama!). Uz njih su u Anićev rječnik uključeni i svi prethodno nabrojani frazemi osim onoga sa sastavnicom *don* i frazema *para vrti di burgija neće* i *kolko para tolko muzike* koji su na granici poslovice i frazema, pa je njihovo neuvrštavanje vjerojatno posljedica leksikografske koncepcije. Isti su frazemi potvrđeni i u dvama hrvatskim frazeološkim rječnicima: Josipa Matešića (1982) i Menac, A., Ž. Fink-Arsovski, R. Venturina (2003).

S obzirom na zastupljenost frazema s ovim sastavnicama u svim trima analiziranim skupinama hrvatskih štokavskih govora i na status tih turcizama u suvremenom hrvatskom standardnom jeziku, stilizacija kojega je štokavska, moguće je zaključiti da se ovi leksemi samostalno i u tvorbi frazema ponašaju kao leksemi primarnoga sloja. Dapače, razvidna je i njihova velika produktivnost u tvorbi frazema, pa je primjerice turcizam *džep* sastavnicom čak 16 frazema, a turcizam *para* sastavnicom njih 22. Isti tur-

cizmi tvore i velik broj frazema u čakavskim i u kajkavskim govorima.

U ovoj se analiziranoj skupini izdvaja leksem *ćuskija*, primarno značenje ('poluga koja služi za podizanje tereta, dubljenje rupa u zemlji i druge grublje ručne radove', Anić ³1998:137) kojega je govornicima suvremenoga standardnoga hrvatskoga jezika najčešće potpuno nepoznato,¹⁰ dok im je značenje frazema *pijan kao ćuskija* jasno i frazem je često u uporabi. Primjer je to kako leksem koji je u standardnom jeziku dio pasivnoga sloja i koji se u njemu može spoznavati kao dijalektizam opstaje samo kao sastavnica frazema, i dijalektatnih, ali i standardnojezičnih, jer frazem, istaknuto je, kao cjelonosna jedinica pripada standardnomu jeziku. Sličnih potvrda za ovu pojavu ima i među drugim riječima stranoga podrijetla (Turk 1997:271).

Budući da je popisano čak 109 turcizama koji sudjeluju u tvorbi frazema u štokavskim govorima, a od toga ih je samo 17 potvrđeno u svim trim analiziranim skupinama, proizlazi da glavnina tih turcizama sudjeluje u stvaranju frazema unutar dvije ili samo jedne analizirane skupine ili pak samo u nekolicini mjesnih govora te da je lokalno obilježena.

Dijelom su dviju analiziranih skupina, a nisu potvrđeni u trećoj, 43 turcizma. Tako je u govorima Dalmatinske zagore i Like podudarno 7 turcizama: *balegija*, *džigerical/žigerica*, *kamiš*, *manit*, *pazar*, *torba*, *zeman*; u govorima Dalmatinske zagore i Slavonije njih 22: *ala*, *bajagi*, *barut*, *beg*, *belaj*, *budala*, *bula*, *bunar*, *čibučit*, *čorba*, *kadija*, *kaiš*, *kantar*, *kašika*, *kesa*, *kusur*, *maštuluk/muštuluk*, *odža*, *šećer*, *taman*, *tenane*, *tepsija*, a 13 je turcizama podudarno u govorima Slavonije i Like: *aga*, *aman*, *badaval/badave*, *burgija*, *buzdovan*, *čardak*, *čoban*, *dućan*, *gungula*, *kajgana*, *kalup*, *kandžija*, *merak*.

Treću skupinu turcizama čine oni koji su prema dostupnim podacima potvrđeni u frazemima u samo jednoj od triju analiziranih skupina, često i u samo jednoj jezičnoj mikrosredini ili samo u jednomu mjesnomu govoru. U toj skupini potvrđeno je 49 turcizama, što čini čak 44,95 % za ovoga istraživanja ukupno popisanih turcizama u frazemima. U govorima Dalmatinske zagore ovjereno je 25 turcizama (*agovat*, *ajvan*, *bente*, *burek*, *čekrk*, *čifut*, *čok*, *čutura*, *čviljav*, *duduk*, *duvan*, *dževap*, *đendar*, *isan*, *keva*, *mukajet*, *mukte*, *ordija*, *ovarisat*, *panta*, *saba*, *saranjsek*, *srma*, *ustra*, *vakat*), 10 u ličkim novoštokavskim ikavskim govorima (*bedevija*, *bena*, *ćosav*, *đor*, *kumšija*, *matrak*, *oka*, *samar*, *ular*, *šafra*) i 14 u slavonskim govorima (*baždaren*, *bostan*, *ćivija*, *ćorsokak*, *duvar*, *džaba/džabe*, *fenjer*, *fitiljka*, *kazan*, *krntija*, *ograj*),

¹⁰ No, potvrđen je u hrvatskim štokavskim govorima. Usp. npr. za slavonski Jakšić (2003:50), za lički Milković (2009:57) i za govor Imotske krajine i Bekije Šamija (2001:81).

papaz, šega, tarabana). Primarno je značenje većine ovih turcizama nepoznato hrvatskim govornicima izvan sredine u kojoj su zabilježeni.¹¹ Njihova je produktivnost u tvorbi frazema skromna, pa je glavčina njih potvrđena u samo jednom frazemu, često i prostorno vrlo ograničenu. Tako je primjerice turcizam *saranjsek* ('češnjak') za ovoga istraživanja potvrđen samo u frazemu *smrdit ka saranjsek* u značenju 'jako smrdjeti' i to jedino u govoru Otoka u Cetinskoj krajini, a turcizam *ustra* u frazemu *ustra i balegija* u značenju 'vrlo oštre osobe, osobe žestoke naravi' samo u govorima Imotske krajine i Bekije. I takvih je frazema najviše, 55 %, potvrđeno u govorima Dalmatinske zagore.

Iz dobivenih podataka proizlazi da je najveći broj turcizama ovjeren u frazemima novoštokavskih ikavskih govora u Dalmatinskoj zagori, potom onih u Slavoniji i na koncu u Lici. Takva se distribucija može tumačiti povijesnim okolnostima. Naime, osmanska su osvajanja povijesne Ugarske i nekih dijelova današnje Republike Hrvatske (Slavonija, Lika i Dalmacija) započela 1514. i trajala do 1552. godine.¹² Međutim, taj teritorij nikada nisu naseljavali etnički ("anadolijski") Turci, već se radilo o muslimanskim doseljencima iz Bosne koji u svakodnevnoj usmenoj komunikaciji nisu koristili jezik turskih osvajača. Dio njih, osobito u gradovima, govorio je tzv. "bosanskim" turskim, tj. posebnim idiomom »iz skupine zapadnorumeljskih ili balkanskih dijalekata turskoga jezika« koji je bio »svojevrsnim filtrom za fonološku prilagodbu turskih riječi prije njihova prodora u štokavske govore mjesnoga stanovništva. "Bosanski" turski rabljen je isključivo kao jezik usmenoga općenja etnički neturskih podanika (konfesionalna je pripadnost ovdje nebitna) s Osmanlijama i izvan granica Bosne, u Hrvatskoj u Ugarskoj.« (Čaušević 1999:7). Budući da su najbrojniji bili upravo u trima spomenutim hrvatskim područjima, razumljiv je i najveći broj turcizama u frazemima suvremenih govora s tih područja.

S druge strane, leksemi u ovom popisu imaju bitno različit status. Izdvajaju se oni koji su nedvojbeno činjenica svih triju analiziranih skupina štokavskih govora, ali i suvremenoga standardnoga hrvatskoga jezika, poput *barut, budala, čarapa, torba, šećer, tambura, duvan* u fonološkoj inačici *duhan, baždariti*. Usprkos statusu usvojenica, njihova je moć u tvorbi fraze-

¹¹ Među ovim su leksemima svega dva iz Pranjkovićeve popisa treće skupine turcizama, tj. onih »koji su u hrvatskom standardnom jeziku obilježeni ili kao regionalni ili kao arhaični ili, naprosto, kao posuđeni (strani) i za koje postoje adekvatne zamjene, ali su poznati na cijelom teritoriju na kojem se govori hrvatskim standardnim jezikom, a u štokavskim su krajevima (računajući tu i Slavoniju) uz to posve obični i prošireni« (2002:22), dok većina pripada četvrtoj i petoj skupini prema njegovoj klasifikaciji (v. bilješku 8).

¹² V. više u Čaušević 1999.

ma nešto manjega dosega. Leksemi tipa *aga*, *beg*, *bula*, *kadija*, *papaz*, *buzdovan* i u analiziranim govorima i u standardnom jeziku imaju status egzotizama, govornicima nisu semantički posve prozirni, ali aktivno sudjeluju u tvorbi frazema. Velik se broj njih odnosi na velikaške titule u Otomanskom Carstvu, a u frazemima su, kojima su sastavnicama, negativno konotirani. Tako se svi frazemi sa sastavnicama *aga* i *beg* odnose na pretjerano raskošan, rasipan i lagodan stil života, frazem sa sastavnicom *kadija* (*kadija te tuži*, *kadija te sudi*) na pravnu sferu života i nemogućnost poštene obrane. Frazemom je pak *lagat ko papaz* 'često i mnogo lagati', odnosno turcizmom *papaz* u značenju 'pop' (Škaljić 1966:510), negativno konotiran i vjerski život. Svi spomenuti turcizmi sa statusom egzotizama nisu osobito produktivni u tvorbi frazema, ali su najčešće potvrđeni kao dio istoga frazema.

Znatne su divergencije potvrđene i u čakavskim frazemima. Naime, čak 59 % ukupnih frazema s turcizmom kao sastavnicom potvrđeno je u čakavskom ikavsko-ekavskom govoru Kompolja u Lici, 20 % ih je potvrđeno u ostalim ikavsko-ekavskim govorima (Metajne, Grobnika, Vrbovskoga, Drage i Kolana), 15 % u ekavskima (Kostrene, Brovinja, Crikvenice i Krcula).¹³ Od ukupnoga broja u južnom je ikavskom dijalektu potvrđeno samo 6 % i to u bračkim govorima (3 pojavnice) te 5 pojavnica u hvarskom govoru Vrboske. Takva je distribucija i razumljiva s obzirom na pretpostavljenu tezu o kontaktnim zonama pa je broj frazema s turcizmom kao sastavnicom najveći u ličkom čakavskom govoru Kompolja koji je u neposrednu kontaktu s ličkim štokavskim govorima, manje ih je u ostalim čakavskim ikavsko-ekavskim govorima, s time da ih je najmanje i u geografski najudaljenijem govoru Kolana. Istraživani ekavski čakavski govori, za razliku od ikavsko-ekavskih govora, nisu ni povijesno bili u direktnom kontaktu sa štokavskim govorima, pa to može objasniti mali broj turcizama kao frazemskih sastavnica u njima. Najmanje ih je pak u posve izoliranim otočnim govorima ikavskoga čakavskoga dijalekta.

Divergencija ima i u kajkavskom narječju. Tako 62 % ukupnih frazema pripada križevačko-podravskim govorima, 34 % varaždinskima, a ostatak gorskokotarskomu govoru Tršća. U međimurskom dijalektu nisu ovjereni frazemi s turcizmom kao sastavnicom.

Stoga se može zaključiti da pojavnost turcizama u frazemima hrvatskih govora nije određena pripadnošću višemu jezičnomu rangu (narječju, dijalektu ili poddijalektu), već je ovisna o geografskim i društveno-povijesnim čimbenicima, odnosno da je broj turcizama u frazemima čakavskih i kajkavskih govora to veći što je istraživani punkt i dijakronijski i sinkronij-

¹³ U obama slučajevima punktovi su navođeni po broju frazema s turcizmom kao sastavnicom, od onih u kojima su najbrojniji.

ski prostorno bliži štokavskomu narječju. Zbog toga temeljita frazeološka istraživanja traže multidisciplinarnost.

Iz ukupnoga se korpusa frazema izdvajaju oni koji su potvrđeni u govorima svih triju narječja hrvatskoga jezika. Za ovoga istraživanja potvrđeno je 18 takvih: *badava/badave/badaf*, *baždaren*, *beg/bek*, *bubreg/bubrig/bubreh*, *budala*, *bunar/bunarić*, *Čifut*, *ćorav/ćorav*, *džep/žep/žepa*, *džigerica/žigerica/đigerice*, *kalup*, *kesa*, *konak/kunak*, *para*, *tambura*, *top*, *torba*, *tur*.

BADAVA / BADA VE / BADA F

Štokavski govori

za badava / badave = besplatno, ali i uzaludno LB; ŽJ

Čakavski govori

za badave = besplatno GRO; za badava = besplatno CRI

Kajkavski govori

za badaf = besplatno TRŠ 29

BAŽDAREN / BAŽDIRAN / BAŽDARJEN

Štokavski govori

bit (dobro) baždaren = moći popiti veću količinu alkohola bez vidljivih posljedica ŽJ

Čakavski govori

bit dobro baždiran = moći popiti veću količinu alkohola bez vidljivih posljedica MET

Kajkavski govori

biti (dobro) baždarjen = moći popiti veću količinu alkohola bez vidljivih posljedica KP 57

BEG / BEK

Štokavski govori

nije beg cicija = nije *tko* škrt, o nekom tko se smatra velikodušnim; često u nadmetanju tko će više potrošiti ili tko će platiti račun NŠI (Lo) 127; živit (bit) ka beg = živjeti dobro, u obilju (ka grof / kralj / lord) NŠI (Br, Op, Ot, Ši) 127; MG 63; IL

Čakavski govori

živit kaj beg = živjeti lagodno K 22

Kajkavski govori

živet ko bek na gmajne = 1. živjeti bezbrižno; 2. živjeti oviseći o drugima TRŠ 87

BUBREG / BUBRIG / BUBREH

Štokavski govori

boli bubrig *koga za što* = nije *koga* briga za *što* NŠI (Ot) 140; dobit u bubrige = dobiti batine NŠI (Do, DP, Go) 140; ka kad si mi od bubriga = nisi, ali kao da jesi dobar, spretan, pošten i sl. NŠI (Lo) 140; lipo (slabo) je *komu* ka bubrigu u loju = jako je dobro *komu* NŠI (Či, Ga, Lo) 140; živit ka bubrig u loju = jako je dobro *komu* NŠI (Či, Br, Do, Ga, Lo, Op, Ot, PD, Si, Ši) 140; živjeti ko bubreg u loju = dobro živjeti u obilju MG 63

Čakavski govori

živit ko/kako bubrig u loju = dobro, lagodno živjeti VRS 56; imat na bubrige = bolovati od bubrežne bolesti VRS 56; žive kaj bubrig u loju = lagodno, dobro živi K 378, 1181; prodavat muda pod bubrige = varati, lagati K 247; živit ko bubrig va loju = lagodno, dobro živjeti GRO; živit kej bubreg^k u loju = živjeti u izobilju VRB 64; živit kako bubreh va loje = živjeti u blagostanju, u izobilju KRC 135, 142; živit ko bubrig u loju = imati visok standard života BRA 85; živit kaj bubrig u loju = živjeti dobro, bezbrižno MET; živit kod bubreg va loju = živjeti u izobilju KZ 144; DR 148; živit kako / koko bubreh va loje = živjeti u izobilju BRO; bit debel na svas bubrig = biti jako debeo KR 63

Kajkavski govori

poravnati bubrege = istući KP 65; živeti (uživati) kak bubreg v loju = dobro, bogato živjeti, uživati u blagostanju KP 65

BUDALA

Štokavski govori

glumit budalu/netendu = praviti se lud NŠI (Ot) 140; praviti budalu od sebe = praviti se lud NŠI (Si) 140; ŽJ; praviti se budala = glumiti nerazumijevanje NŠI (Do, Lo) 140; ŽJ; razbucati *što* ka budala novine = uznerediti *što* NŠI (Ga, Si) 140

Čakavski govori

praviti se budalon = glumiti nerazumijevanje K 55

Kajkavski govori

zanja budala = 1. onaj koji je potpuno neobaviješten o *čemu*; 2. onaj koji je glup po mišljenju drugih KP 65

BUNAR / BUNARIĆ

Štokavski govori

divanit/govoriti ka iz bunara = imati dubok glas LB; bacat ko u bunar = izricanje nemogućnosti da se nešto napuni, da se nekoga zasiti (primjerice, netko jede toliko mnogo pa kao da 'ubacuje u bunar'; prilikom lovljenja riba na udicu, kad riba uopće ne grize, kaže se: bacam udicu kao u bunar, a u bunaru, naravno, nema riba ŽJ

Čakavski govori

divanit kaj iz bunara = imati dubok glas K 57; ima kravu kaj bunar = ima

kravu velike pasmine K 57; kaj bunar = jako prostran i dubok K 57

Kajkavski govori

bit kaj plitki bunarić = biti ograničen KP 65

ČIFUT

Štokavski govori

pušit ka Čifut/Turčin = neprestano puno pušiti NŠI (Op) 149, 228

Čakavski govori

bit kaj Čifut = vrijedan, marljiv (Čifut je onaj koji je vrijedan i snalažljiv)
K 84; pušit / kjet kod Čifut = mnogo i jako pušiti ili psovati GRO, GZ 207

Kajkavski govori

pušiti kak čifut = puno pušiti ĐUR 109; smrdjeti kak čifut = jako smrdjeti
ĐUR 109

ĆORAV

Štokavski govori

ka ćorava (slipa) kokoš/koka [namirit se, naić na zrno (nać zrno)] = slučajno (naći, naići itd.) NŠI (DP) 198; ponašat se ka ćorava kokoš = biti zbunjen, nespretni NŠI (Go) 199; manit se ćorava posla = raditi pošteno SR 302; manit se ćorava posla = ne treba se čime bezizglednim ili besmislenim baviti ŽJ; trevalo mu ka i ćoravoj kokoši zrno = kaže se kad tko slučajno dobro što napravi ili obavi, kad mu se posreći SR 318; gluvu ne šapći, ćoravu ne namiguj LŠI 90

Čakavski govori

kaj ćorava kokoš na zrno = slučajno nešto postići K 95; nać kaj ćorava kokoš zrno = slučajno, bez truda što ostvariti K 316; nisan ćorav = reakcija na nepotrebno upozoravanje sugovornika K 95; ostavit se/manut se ćoravoga posla = odustati od bezizgledna, beskorisna posla K 95, 678; i ćorovo kokoša nojde koje zarno = ponekad i nesposobna osoba postigne uspjeh VRS 146; ostav se ćorovega posla = nemoj se čime bezizglednim ili besmislenim baviti VRS 73

Kajkavski govori

iti kak ćorava kokoš = ne gledati kuda se ide ĐUR 263; piknoti kak ćorava kokoš zrno = slučajno naći ĐUR 263

DŽEP / ŽEP / ŽEPA

Štokavski govori

bit brz na džepu = biti raстроšan, ne biti škrt NŠI (Do) 165; bit duboki džepa = biti jako bogat (Ot) NŠI 165; bit plitkog džepa = nemati novaca, biti siromašan NŠI (Do) 165; bit prazni džepova = nemati novaca, biti siromašan ŽJ; bit spor na džepu = biti škrt NŠI (Do) 165; bit tankog džepa = nemati novaca, biti siromašan NŠI (Či) 165; imat šuplje džepove = biti pretjerano raстроšan ŽJ; džep pušta komu = raстроšan je tko NŠI (Či) 165; imat dubok džep = biti jako bogat NŠI (Ši) 165; ŽJ; imat plitak džep = nemati novaca

NŠI (Ši) 165; imat u džepu gušćerice = biti škrt NŠI (Či) 166; ni u džep ni iz džepa *komu* = svejedno je *komu*, nije *čiji* problem, nema od toga ni štete ni koristi NŠI (Do, Lo, Lo, Ot, Ši, DP) 166; ŽJ; plitak je džep *komu* = nema *tko* novca NŠI (Či) 166; poznavat (znat) ka svoj džep *koga/što* = dobro poznavati *koga/što*; znati sve o *kome/čemu* NŠI (Či, Ši, DP, Go) 166; poznavat *koga* ko svoj džep = dobro poznavati *koga/što*; znati sve o *kome/čemu* ŽJ; prazni (šuplji) džepova = bez novca NŠI (Do, Go) 166; šupalj je džep *komu* // šuplji su džepi *komu* = 1. rastrošan je *tko*; 2. bez novaca je *tko* NŠI (Lo, Go) 166; napet ko špaga u džepu = opušten i nekoncentriran (podrugljivo) ŽJ

Čakavski govori

metnut u svoj žep = ukrasti, prisvojiti K 407; bit plitkoga žepa = ne imati mnogo novca K 1178; bit praznoga žepa = biti siromašan K 1178; gljedat svoj žep = voditi brigu samo o svojim interesima K 1178; imat koga u žepu = moći koga ucjenjivati K 1178; imat pune žepa = biti bogat K 1178; lupit po žepu = novčano koga kazniti K 1178; meni ni u žep ni iz žepa = ja od toga nemam niti štete niti koristi, svejedno mi je K 1178; plaćat iz svojega žepa = plaćati svojim novcem K 1178; to ni za svačiji žep = to nije dostupno svakom K 1178; klast va svoju žepu = ukrasti GRO; imet pune žepa = biti bogat GRO; meni ni žepa ni va žep = ja od toga nemam ni štete ni koristi, svejedno mi je GRO; mene ni v žep, ni žepa = ne imati od čega ni štete ni koristi KRC 139; mene ni v žep, ni z žepa = nemam koristi ni štete, ni dobitka ni gubitka od čega, svejedno mi je CRI 63; liva ruka, desni žep = uzimati mito, novac MET; stavit ruke va žep = besposličariti KOST; imet šupji žepi = biti rastrošan KZ 144; držat ruke va žepu = besposličariti, ništa ne raditi KOST; leva ruka, desni žep = uzimati mito, novac KOST; gledat svoj žep = paziti samo na svoj interes BRO; imet prozni žepi = biti siromašan BRO

Kajkavski govori

deti ruke v žep = besposličariti, ništa ne raditi KP 163; držati ruke v žepu = besposličariti, ništa ne raditi KP 163; leva ruka, desni žep = uzimati mito, novac KP 163; imeti glibokega žepa = biti škrt KP 206; imeti plitkoga žepa = biti siromašan, imati malo novaca KP 206; neje za sačiji žep = ne može to svatko sebi priuštiti, ne može to svatko kupiti KP 206; ni v žep ni (z) žepa = svejedno je *komu*, nema ni koristi ni štete KP 206; poznati kak svojega žepa *koga* = dobro poznavati *koga* KP 206; v žep bi del *koga* = mali je *tko* KP 206; žepi nesu braća *komu* = svatko raspolaže svojim novcem, imovinom KP 206; meti koga v žepu = imati vlast nad kim VR 1274; ni v žep ni z žepa = sasvim svejedno VR 1294; poznati kak svoj žep = biti potpuno upućen VR 1294; vudriti po žepu = novčano kazniti, oglobiti VR 1294; {vražę} dobiti po žepu = imati velike troškove, izdatke u novcu ĐUR 846; imati globokoga žepa = imati puno novaca ĐUR 846; {vražę} lapiti po žepu = imati velike troškove, izdatke u novcu ĐUR 846; napuniti žepę = primiti, dobiti novac; obogatiti se ĐUR 846; ni žepa ni v žep = svejedno je *komu*, nema ni koristi ni štete ĐUR 846

DŽIGERICA / ŽIGERICA / ĐIGERICE

Štokavski govori

iščupat ću ti žigericu = /prijetnja/ (Op) NŠI 355; gleda (njiri) ka' mačka u džigericu = čeznutljivo gleda u nešto SR 295

Čakavski govori

nataknut vuku žigericu na vrat = dati komu što bez zasluge, iz naivnosti K 490, 1092; vrag ti žigericu iščupal = /prijetnja/ K 1179

Kajkavski govori

iti na đigerice komu = dosađivati komu, uzrujavati, živcirati koga, biti nepodnošljiv komu KP 81

KALUP

Štokavski govori

na isti kalup napravljen / stvoren = jednak LB; ŽJ

Čakavski govori

na isti kalup = jednak (općenito i građom) MET; (sve) na isti kalup = uvijek jednako VRS 139

Kajkavski govori

na isti kalup = jednak (općenito i građom) KP 130; na isti kalup = bezlično, banalno VR 272; ne mreš čoveka v kalup deti = svaki je čovjek unikatan VR 272

KESA

Štokavski govori

odrešit kesu = dobro platiti IBG 153; imat duboku kesu = imati puno novca IBG 153; maznit koga po kesi = uzeti komu veću svotu novca IBG 153; imat praznu kesu = ne imati novaca IBG 153; kec kume, izgori ti kesa = ostati bez novaca DPS 346; kec, kec, kume, izgore/izgori ti kesa = uzvik kumu da baca sitan novac nakon svadbe u crkvi ŽJ

Čakavski govori

prazna kesa = nema novca K 300; razvezat kesu = odlučiti potrošiti što novca K 300

Kajkavski govori

bled kak sirna kesa = jako blijed KP 105; držati kesu z nofci = raspolagati, upravljati novcima KP 105; razvezati kesu = platiti, dati novac KP 105; redek kak sirna kesa = slab KP 105; žmikati kak sirnu kesu koga = strogo, nemilosrdno postupati KP 105; zaštreknuti kesu = postati škrt VR 287; vudriti koga po kesi = novčano kazniti VR 287; puna kesa = obilje VR 287; prazna kesa = bijeda VR 287; svētiti se kak pešja keša = biti proziran, tanak ĐUR 248

KONAK / KUNAK

Štokavski govori

pričat (divanit) Markove konake = opširno i dugo i dosadno pričati NŠI (Do, Ga, Lo, Ot, Ra, Ši, DP, Go) 200; ŽJ; spremi kunak = završiti sve dnevne vanjske poslove LŠI 158

Čakavski govori

ić na konak = prenočiti gdje K 321; konak redit / zaredit = timariti stoku, pripremati ogrjev i obavljati kućanske poslove prije noćnog počinka K 321; pripovidat Markove konake = pričati neuvjerljive priče K 758; povedat Markovi konaki = pričati neuvjerljive priče GRO; pripovedat Markove konake = mnogo, dugo i dosadno pričati VRB 71; pripovidat Markove konake *komu* = mnogo, dugo i dosadno pričati MET

Kajkavski govori

pripovedati Markove konake *komu* = opširno i dugo i dosadno pričati KP 109; pripovedati Markove konake = govoriti nevjerojatne stvari, govoriti neistinu ĐUR 268

PARA

Štokavski govori

čuvat pare u bičvi = skupljati novce kod kuće NŠI (Op) 262; imat (bit pun) novaca / para ka žaba dlaka = uopće nemati novaca NŠI (Lo, Op) 262; (DP, Go) 250; imat para ko žaba dlaka = nemati uopće novaca ŽJ; {imat} para / šoldi ka blata (govana, škajje, šušnja i sl.) = imati puno novaca NŠI (Či, Do, Ga, Lo, Op, Ot, PD, Si, Ši) 262; {imat} para ko blata = imati puno novaca ŽJ; koliko para toliko muzike = koliko daš, toliko ćeš i dobiti NŠI (Do, Lo, Ši) 262; ŽJ; ležat (srat) na paran = biti jako bogat NŠI (Lo, Ot) 262; ne vridi {ni} pet para // ne vridi ni pribijene pare // ne vridi {ni} po pare = nimalo, ništa ne vrijedi NŠI (Či, Do, Ga, Lo, Ot, Si, Ši) 263; nema ti para = nešto ničime ne može biti plaćeno NŠI (Lo) 263; ŽJ; nemat pare ni dinara = nemati novaca NŠI (Či, Ga, Lo, Ot) 263; pun para {ka šipak zrna} = bogat NŠI (Či, Do, Lo) 263; pun para = bogat ŽJ; srbe pare *koga* = nema novaca *tko* NŠI (Lo) 263; nema ni pribijene pare = nema ni novčića IBG 250; nemat prebijene pare = nemati novaca ŽJ; ne vridi ni pribijene pare = nimalo, ništa ne vrijedi IBG 250; ne vridi prebijene pare = ne vrijedi nimalo, bezvrijedno ŽJ; brez pare i dinara = bez ičega IBG 250; ima para ko govana = ima puno novaca IBG 250; leži na paran = ima puno novaca IBG 250; srbe ga pare = olako troši novac IBG 250; bodu mu se pare u džepu = lakoumno troši novac IBG 250; pun je para ko šipak zrna = ima mnogo novaca IBG 250; pun je para ko govno vitamina = nema nimalo novca IBG 250; tvrd na pari = vrlo štedljiv, škrt IBG 250; padaju mu pare s neba = lako dobiva novac IBG 250; dat brez pare = dati što besplatno IBG 250; izbit koju paru = zaraditi nešto novaca IBG 250; ŽJ; znat koga ko staru paru = dobro poznavati koga IBG 250; dobit koga za pare = podmititi koga IBG 250; para vrti di burgija neće = novcem se može sve postići SR 310; ŽJ; šaka pare = sitno, mršavo čeljade LŠI 407; masne pare = puno novaca NŠI (Go) 262; svoji je para vridan = ne vrijedi onoliko koliko ima NŠI (DP) 263

Čakavski govori

ne imat ni prebite pare = nemati novca VRB 74; ne imat ni prebijene pare = nemati novca MET

Kajkavski govori

ne imeti ni prebite pare = nemati novaca, biti sasvim bez novaca KP 144; ne vredi ni pet para = nimalo, ništa ne vrijedi KP 144; prebita para = bezvrijedno VR 598; biti bez pare = ostati bez novaca VR 598

TAMBURA

Štokavski govori

dobit po tamburi = dobiti batine, dobiti udarac po glavi NŠI (Do, Ši) 320; ŽJ; LB; dobit po tamburi = dobiti po glavi IBG 369

Čakavski govori

glova kako / koko tamburo = imati veliku glavu BRO

Kajkavski govori

dobiti po tamburi = dobiti udarac u glavu, biti istučen KP 184; tamburati da se se praši = svirati glasno i sa zanosom VR 1057

TOP

Štokavski govori

glup (tvrđ) ka top = jako glup NŠI (Do, Ot, Ši) 323; gluv ka top = jako gluh NŠI (Či, Lo, Op, Ot, Ru, Ši, DP) 323; gluv ko top = jako gluh ŽJ; ne bi svi topi probudili *koga* = čvrsto *tko* spava NŠI (Do) 323; spavat ka top = čvrsto spavati NŠI (DP, Lo, Ot, Ru, Ši) 323; ŽJ; u top metnit (staviti) *koga* = kazniti, uništiti *koga* NŠI (Ga, Ši) 323

Čakavski govori

gluh ko top = ništa ne čuti MET; gluh kod top = ništa ne čuti KZ 145; DR 149; spat ko top = čvrsto spavati MET; spat kod top = čvrsto spavati KZ 145; gluh ko/kako top = sasvim gluh VRS 306; ko/kako iz topa = naglo, brzo VRS 306

Kajkavski govori

da topi pucaju, ne bi obudili *koga* = čvrsto i duboko spava *tka*, ništa *ga* ne može probuditi KP 187; glup kak top = jako glup KP 187; zaspati/spati kak top = čvrsto zaspati KP 187; spati kak top = spavati čvrstim snom VR 1074; gluhi kak top = potpuno gluh VR 1074; kak z topa = naglo, bez oklijevanja, razmišljanja VR 1074

TORBA

Štokavski govori

bogat ka siromaška torba = siromašan NŠI (Op) 323; dvoga, troga, puna torba = torba napunjena svim i svačim, sve pomiješano zbrda-zdola NŠI (DP) 323

Čakavski govori

ko da je vragu iz torbe pa = onaj koji je snalažljiv, spretan; živahan MET;
ko da je vragu s torbe pal = onaj koji je snalažljiv, spretan; živahan KOST

Kajkavski govori

opasti (skočiti) vragu z torbe = biti snalažljiv, spretan; vragoljast, živahan;
zločest KP 195; vekši bogec, vekša torba VR 1075; prazna torba je teška = si-
rotinju je teško podnositi VR 1075; nesti glavu v torbi = biti u smrtnoj opa-
snosti VR 1075; glava je f torbe komu = život je u opasnosti komu ĐUR 186;
dati f torbo i na pot = reći vrlo neugodne stvari komu ĐUR 729; nametati
torbo = dobro se, obilno najesti ĐUR 729; podarjač kak japičina torba =
jako darežljiv ĐUR 729; ti božo torbo /psovka/ ĐUR 729; deći crnoga krava
f torbo = udati se prije starije sestre ĐUR 289; opasti vragu s torbe = biti
snalažljiv, spretan; vragoljast, živahan ĐUR 768

TUR / tur

Štokavski govori

isprašiti komu tur = istući koga NŠI (Ši; DP) 328; razdriti noge do tura (obi-
lazeći) = morati mnogo i dugotrajno hodati SR 313; živila ti kubura u turu
= neprotumačen uzvik LŠI 515; divanit ko da je ošinit Antunovim turim =
govoriti kao da nije normalan DPS 341; vrzmat se ko prdac u turu = biti
uznemiren, nestrpljiv DPS 344

Čakavski govori

dobit po turu = dobiti batina K 1020

Kajkavski govori

motati se (koturati se) kak pezdec po (v) riti (turu) = motati se, biti dosadan
KP 147; dobit po turu = dobiti batina VR 1093; tura naprašit = dobiti batina
VR 1093; stari japa s tarom klapa /rugalica/ ĐUR 226; tur ide matoš-matoš
komu = u strahu je tko, boji se ĐUR 335, 742; zęti męro po turu = istući koga
po stražnjici ĐUR 339; raspači se kak Matošękov tur = jako se rapuknuti
ĐUR 742; sprašiti tara = istući po stražnjici ĐUR 742

Materijal je analiziran prema brojnosti frazema u kojima je potvrđen
izdvojeni turcizam. Cilj je ovakve analize bio ponuditi važne leksikološ-
ke parametre o statusu pojedinoga turcizma u hrvatskom jeziku i izdvoji-
ti one turcizme koji su najpoticajnije pri tvorbi frazema.

Turcizam *bubreg/bubrig/bubreh* kao sastavnica frazema *živjeti kao bubreg
u loju* u značenju 'živjeti jako dobro' potvrđen je u raznim inačicama u
svim istraživanim govorima. U čakavskim je i štokavskim govorima ovje-
ren i u frazemu *prodavat muda pod bubrege*. Brojni su frazemi sa sastavni-
com *džep/žep/žepa* potvrđeni u govorima svih triju narječja, a sam je turci-
zam u tvorbi frazema produktivan jer je sastavnicom čak triju frazema: 1.
frazem *imati plitak/tanak/prazan/šupalj džep* zabilježen je u novoštokavskim
ikavskim govorima u značenju 'imati malo novaca'; 2. njegova inačica *bit*

platkoga/praznoga žepa potvrđen je u čakavskom govoru Kmpolja; 3. frazem *ni v žep ni (z) žepa* (= svejedno je *komu*, nije *čiji* problem, nema od toga ni štete ni koristi) ovjeren je u kajkavskim križevačko-podravskim govorima. U raznim su govorima zabilježene fonološke i morfološke alternacije, ali nema odstupanja u značenju. U čakavskim je i kajkavskim govorima ovjeren frazem *staviti ruke va žep* ili *držati ruke v žepu* u značenju 'besposličarenja', dok u štokavskim govorima nije zabilježen, što nužno ne znači da se i ne koristi. Leksem *kesa* potvrđen je u glavnini štokavskih i kajkavskih govora, dok se od čakavskih ovjerava samo u ličkom govoru Kmpolja. U ostalim se čakavskim govorima rabi riječ primarnoga sloja *vrića/oreća/vrićica/orećica*. Svima je zajednički frazem *prazna kesa* u značenju 'bez novaca', a isti je frazem samo s leksmom iz primarnoga sloja potvrđen i u ostalim čakavskim govorima. Govor je Kmpolja bogatiji turcizmima od ostalih čakavskih govora, pa je samo u njemu (od čakavskih govora) ovjeren i turcizam *tur* u frazemu *dobiti po turu*. U novoštokavskim se ikavskim govorima potvrđuje i frazem *isprašiti* *komu tur* koji u varaždinskom kajkavskom govoru ima ostvaraj *naprašiti komu tura*. U ostalim je čakavskim govorima u istom frazemu ovjeren leksem *rit*, dok se u kajkavskom potvrđuju oba leksema (*motati se (koturati se) kak pezdec po (v) riti (turu)* KP 147 = *motati se, biti dosadan*). Leksem *konak/kunak* potvrđen je u frazemu *pričati/divanit/pripovidati/pripovedati(i)/povedati/pripovedati Markove konake* u značenju 'mного, dugo i dosadno pričati'. Ovjeren je i u frazemu *spremiti/redit/zarediti konak* u značenju 'timariti stoku, pripremati ogrjev i obavljati kućanske poslove prije noćnog poćinka' koji je zabilježen samo u ličkim govorima, neovisno o tom jesu li oni štokavski ili čakavski. Turcizam *para* sastavnica je brojnih i često rabljenih frazema u hrvatskom jeziku. Frazem *ne imati ni prebite pare* ovjeren u čakavskom kontinentalnom govoru Vrbovskoga u značenju 'ne imati ni novćića' potvrđen je u istom strukturnom obliku i u govorima ostalih dvaju narječja. Istoznačan je novoštokavski ikavski frazem *ne vridi {ni} pet para* potvrđen i u kajkavskom narječju, dok se danas čuje i u čakavskom narječju, ali je onamo nedvojbeno ušao iz suvremenoga standardnoga hrvatskoga jezika. Turcizam *tambura* ovjeren je sporadično u frazemima svih triju narječja, ali samo u frazemu *dobiti po tamburi* ili *dobiti po tamburi*. Leksem *ćorav/ćorav* zabilježen je u govorima svih triju narječja u frazemu sa značenjem 'slučajno naći', dok se u čakavskom i u štokavskom narječju ovjerava i zajednički frazem *ostaviti se/maniti se ćorava posla* koji nije zabilježen u analiziranim kajkavskim izvorima. Turcizam *top* usvojenica je potvrđena u svim hrvatskim govorima koja redovito funkcionira kao intenzifikator u poredbenim frazemima¹⁴ jer pojaćava znaće-

¹⁴ O strukturi poredbenih frazema v. više u Fink-Arsovski (2002:12–20).

nje sastavnice A. Tako, primjerice, u kostrenskom govoru *gluh ko top* znači 'jako gluh', u novoštokavskom ikavskom *spavat ka top* znači 'čvrsto zaspavati/spavati', dok frazem *glup/tvrd ka top* u značenju 'jako glup' nije potvrđen u istraživanim čakavskim govorima ni s kojom drugom alternirajućom sastavnicom. Jednaku funkciju ima i turcizam *Čifut* s primarno pejorativnim značenjem 'Židov' koji se ostvaruje u poredbenim frazemima uz glagole u značenju 'pušiti', 'biti', 'smrdjeti' i 'psovati'. U novoštokavskom govoru Opuzena, u čakavskom govoru Grobnika i u kajkavskom đurđevačkom govoru zadržava se negativna konotacija, dok je, naprotiv, u govoru Kmpolja taj turcizam izrazito pozitivno konotiran, uz autorovu opasku da je »Čifut onaj koji je vrijedan i snalažljiv« K 84. Takva semantička razlika u strukturalno istim frazemima uvjetovana je povijesno-kulturološkim čimbenicima. Turcizam *torba* za ovoga je istraživanja ovjeren u kajkavskom frazemu *nesti glavu v torbi* i u čakavskom *nositi glavu u torbi* (Kmpolje), dok u štokavskom nije potvrđen, no budući da je on čest u standardnom jeziku (Matešić 1982:143) stilizacija kojega je štokavska, vjerojatno je dio i štokavskih govora. Jednako je i s frazecom *past/opasti/skočiti vragu z/s/iz torbe* (Matešić 1982:698). Egzotizam *beg* s inačicom *bek* potvrđen je u frazemu sa značenjem 'živjeti dobro, u obilju' u svim trima narječjima pa u štokavskom glasi *živiti (bit) ka beg* = živjeti dobro, u obilju (ka grof/kralj/lord) NŠI 127; u kontinentalnom ličkom čakavskom govoru Kmpolja *živiti kaj beg* K 22 (u ostalim čakavskim govorima nije potvrđen), a u kajkavskom može imati i fakultativni dodatak, pa u gorskokotarskom govoru Tršća glasi: *živeti ko bek na gmajne* TRŠ 87 i, uz jednako primarno značenje, dobiva i sekundarno značenje 'živjeti oviseći o drugima'. I turcizam *budala* ovjeren je u govorima svih triju narječja, ali se strukturalno podudara samo u štokavskim i čakavskim, odnosno samo s ličkim čakavskim, i to u štokavskom frazemu *praviti se budala* NŠI 140 i u čakavskom *praviti se budalon* K 55 u značenju 'glumiti nerazumijevanje'. U svim su trima narječjima potvrđeni frazemi s turcizmom *badava/badave/badaf*. Zanimljivo je da frazem *za badava* u značenju 'besplatno, ali i uzaludno' nije potvrđen u novoštokavskim ikavskim govorima, dok je u slavonskima rijedak. Razlog je tomu što je u štokavskim govorima prevladao istoznačan leksem turskoga podrijetla *džabe* ili izraz *za džabe* koji nije ovjeren u čakavskim ili u kajkavskim govorima. Frazem *biti (dobro) baždaren* u značenju 'popiti veću količinu alkohola bez vidljivih posljedica' s turcizmom *baždaren/baždiran/baždaren* zabilježen je u govorima svih triju narječja. Turcizam *kalup* sustavno je u svim trima narječjima potvrđen u frazemu *na isti kalup* s potpuno neizmijenjenom strukturom i značenjem. Od svih se navedenih izdvajaju turcizmi *džigerical/đigerice/žigerica* i *bunar/bunarić* koji su ovjereni u frazemima

svih triju narječja, ali s malim brojem pojava i ni jednom podudarnom frazemskom strukturom, dakle zajednički im je leksem, ali ne i frazem u kojemu se leksem ostvaruje.

Usprkos neznatnim odstupanjima, iz provedene je analize razvidno da su turcizmi u govorima svih triju hrvatskih narječja najčešće dio istoga frazema, uz fonološke i morfološke alternacije koje ovise o jezičnim značajkama pojedinoga govora. To dalje daje naslutiti da su svi preuzeti iz istoga "jezika davaoca" ili pak "jezika posrednika", a to je u ovom slučaju štokavsko narječje. Samo u malom broju slučajeva, koje dodatno relativizira i primijenjena metodologija, turcizmi su motivirali nastanak zasebnoga frazema unutar zasebnih lingvističkih sustava.

Glavnina je turcizama ovjerena samo u frazemima dvaju narječja i gotovo uvijek jedno je od njih štokavsko. Sljedeći su turcizmi ovjereni samo u štokavskim i u čakavskim govorima:

BEDEVIJA

Štokavski govori

bit ka/ko bedevija = krupna, visoka žena LB

Čakavski govori

bit ka bedevija = biti velika i jaka žena BRA 64; bit ko bedevija = biti velika i jaka žena MET

BENA

Štokavski govori

da se take bene čude = čest odgovor na nepotrebna i budalasta pitanja SR 292

Čakavski govori

bena/budala od čovika = bena, ništarija K 529

BOSTAN

Štokavski govori

obrat bostan = loše proći, nastradati, nadrljati DPS 347

Čakavski govori

obrat bostan = proći loše, nastradati K 523

BULA

Štokavski govori

izbirat ka bula jagode = biti previše izbirljiv NŠI (Ga) 141; ić ko bula u jagode = ući nepripremljen u nešto ŽJ

Čakavski govori

sakire se kaj bula = skriva se, ne izlazi iz kuće K 57

ČARAPA / ČERAPA

Štokavski govori

minjat *koga* ka čarape = često mijenjati *koga* NŠI (PD) 146; udaren (opaljen) mokron čarapon / bičvon po glavi = lud, blesav NSI (DP) 146; kom kapa kom čarapa SLA (Dr) 129

Čakavski govori

čuvat novce u čerapi = čuvati novac u kući K 82

ČARDAK

Štokavski govori

bit kao čardak = izgledati siromašno/trošno LB; život ko u čardaku ni na nebu ni na zemlji = živjeti u uvjetima koji su loši, imovinsko-pravno neriješeni i sl. ŽJ

Čakavski govori

bit kaj čardak = biti trošno, netipično K 78

ČOBAN

Štokavski govori

dat za čobana = dati *koga* u selu u najam za pastira LB; ponašat se ko čoban = vrlo se nepristojno, nekulturno ponašati (čak i gore nego kad se kaže 'ponaša se kao seljak') ŽJ

Čakavski govori

dat na čobana = dati na ispašu BRA 305

ĆOSAV

Štokavski govori

kani se ćosava muška i bradata ženska = izreka u značenju da obilježeni ljudi nisu dobri SR 299

Čakavski govori

čuvaj se ćosava čovika i brkate ženske = izreka u značenju da obilježeni ljudi nisu dobri K 95

ĆOŠA / ĆOŠAK

Štokavski govori

bit puni ćoša = biti jako bogat NŠI (Ga, Si) 152; boli *koga* ćošak/ćoša {za kin/čin} = ne zanima *koga* *tko* /*što* NŠI (Lo) 153; pogledaj u ćošu kako ti je kriva = /o neurednoj kući/ NŠI (Či) 153; pometi ćoše, sridina će se sama = /o neurednoj, lijenoj ženi/ NŠI (Lo) 153; zabit se u ćošak/ćošu = skloniti se, ne raditi ništa, ne sudjelovati NŠI (Či) 153; pometi ćoše, sredina će se sama = izraz koji se odnosi na neurednu, lijenu ženu IBG 80; okruglo pa na ćoše = neodređeno, lukavo IBG 80; držat se ćoška = skloniti se, ne raditi ništa, ne sudjelovati NŠI (Do) 153; stirat u ćošak *koga* = pritisnuti *koga* dokazima, staviti *koga* u bezizlazan položaj NŠI (Do) 153; triba šparat dok je u petljama, a

ne kad sađe (spane) u čoškove = prijekor rasipnu domaćinu ili planinki SR 318; u tri čoška = /psovka/ NŠI (DP, Go) 153; IBG 80; *koji se ne krsti na svakom čošku* = koji je neukrotiv, nepokoran MG 62; *koji nije sisao čošak od kuće* = koji nije potpuno nevješt u čemu ŽJ; *na svakom čošku* = posvuda ŽJ; *čoškasta glava* = tvrd u razmišljanju, nepopustljiv ŽJ; u tri čoška = /psovka/ SLA (Rm) 129; *boli me čošak* = ne zanima *koga tko /što* SLA (Đa, Po, St) 129; *stjerati u čošak koga* = pritisnuti *koga* dokazima, staviti *koga* u bezizlazan položaj SLA (Dr, St) 129

Čakavski govori

stirat koga u čošak = dovesti *koga* u bezizlazan položaj K 95; *na svakomu čošku/koraku* = svugdje, na mnogo mjesta K 946; *špijat iza čoška* = biti u pozadini, u zavjetrini kakvih događanja K 977

ĆUSKIJA

Štokavski govori

glup ka ćuskija = jako glup NŠI (PD, DP) 153; *pijan ka ćuskija* = jako pijan NŠI (Do) 153; DPS 343; *plivat ka ćuskija* = ne zna plivati NŠI (Ga, Ot) 153; *pijan ko ćuskija* = jako pijan IBG 81; SLA (Rm) 129; *nigdi bat, nigdi stap, nigdi igla, nigdi ćuskija* = kaže se za loše predivo SR 306; *sivalo, livalo il' ćuskije padale* = kaže se kad se neki posao mora obaviti bez obzira na vremenske prilike i teškoće SR 314; *sać s igle na ćuskiju* = dobro krenuti, posrećiti se SR 314; *namrgodlo se ko da će ćuskije padati* = nebo pred nevrijeme LŠI 57

Čakavski govori

pijan kaj ćuskija = mrtav pijan K 97

DIVAN; -DIVANIT / DIVANT

Štokavski govori

pričat (divanit) Markove konake = opširno i dugo i dosadno pričati NŠI (Do, Ga, Lo, Ot, Ra, Ši, DP, Go) 200; *otić / poč na divan / poč podivanit* = otići popričati LB; ŽJ; *divant/reći uznos kome* = govoriti protiv koga; *reći komu što mu ne godi* LŠI 63; *divanit ko baba iz / u bolesti* = bulazniti, trabunjati DPS 341; ŽJ; *koji divani ni sebi ni svome* = koji govori lijeno, nejasno i besmisleno DPS 341; *divanit ko priko batine* = govoriti lijeno, nejasno, besmisleno DPS 341; *divanit ko da je ošinit Antunovim turim* = govoriti kao da nije normalan DPS 341

Čakavski govori

poć na divan = otići popričati s kim K 110; *divanit iza leđ* = ogovarati koga K 110; *divanit kaj navijen* = biti rječit K 110; *divanit na sva usta* = govoriti što javno o komu, ogovarati K 110, 1052; *bi na guzicu prodivanil* = ne bi mogao zadržati tajnu, sve bi odao K 205; *mrtva usta ne divanidu* = ne može se svjedočiti s onim tko je umro K 425; *prije bi ga nasral nego nadivanil* = koji je brbljiv K 485; *divani konda odsika* = odrješito govori K 543; *divanit kaj iz bunara* = imati dubok glas K 57

ĐUTURE

Štokavski govori

u đuture = skupa, zajedno IBG 388; od đuture = upoprijeko; bez mjere, otprilike; sve skupa LŠI 78; đuture se pogodit = bez mjere se dogovoriti ŽJ

Čakavski govori

od đuture = odoka, bez točne procjene K 150

GUNGULA

Štokavski govori

zakuvat/zametnut gungulu = iskoristiti gužvu LB; iskoristit gungulu = iskoristiti gužvu ŽJ

Čakavski govori

zakuvat gungulu = zametnuti svađu KR 595

KAIŠ

Štokavski govori

stegnit kaiš = štedjeti, manje trošiti NŠI (Ot, Ši) 192; ŽJ

Čakavski govori

pritegnut kaiš = štedjeti na svemu K 764

KAJGANA

Štokavski govori

košta ko svetog Petra kajgana = jako skupo ŽJ; košta ka svetog Petra kajgana = jako skupo LB; od svega na kraju ispadne kajgana = sve je na koncu nejasno, mutno ŽJ; zamutit kajganu = napraviti nered, unijeti nemir ŽJ

Čakavski govori

(košta) kaj svetoga Petra kajgana = jako skupo K 287, 329

KANDŽIJA

Štokavski govori

pucat kandžijom = snažno zamahivati bičem LB; ŽJ; švicat kandžijom = izazvati prasak, ali i švicati konje LB

Čakavski govori

pucat kanžijon = izazivati prasak jakim zamahom biča K 292

MANIT

Štokavski govori

volit *koga* ka mater/majka ludu (manitu) ćer = ne voljeti *koga* NŠI (Op) 225, 229; dočepat se kaj manit kape = nenormalno se ponašati kada se dobije ono što se jako želi SR 294; teško kapi na manitoj glavi = izreka za neodgovorna, šašava, neobuzdana čovjeka SR 319

Čakavski govori

kaj manit = nasilan, bijesan, nagao K 398

MATRAK

Štokavski govori

bacat matrake *komu* pod noge = podmetati *komu* LB

Čakavski govori

bacat kljipe (matrake) *komu* pod noge = ometati koga K 509

MERAK

Štokavski govori

imat merak = imati jaku želju za *čim* LB; baš je bio merak = užitak u jelu i piću, volja za *čim*, raspoloženje ŽJ; nameračit se na što = baš silno navaliti na što, silno nešto željeti ŽJ

Čakavski govori

imat merak = imati jaku želju za *čim* K 404

PANTA / PANAT

Štokavski govori

pušti pivca na grede, on ode i na pante = pohlepan je tko NŠI (Ga) 270

Čakavski govori

ima li ča na pantu = ima li suhoga mesa K 599; poč na panat = objesiti se K 599

SAMAR

Štokavski govori

iza paripa ostane samar, kamo l ne bi iza čovika = čest odgovor na primjedbu da se puno skrbi, a nema komu ostaviti SR 296

Čakavski govori

ne puše ispod samara = ima mnogo posla, obaveza K 808

TABAN

Štokavski govori

bacit pod tabane = zgaziti *koga*, uništiti IL; potkurit /podjarit *komu* pod pete / tabane = dati *komu* misliti, izvrći *koga kakvoj* neugodnosti LB; potpirit *komu* pod tabane = potjerati *koga*, izvrći *koga kakvoj* neugodnosti LB; potprašit *komu* tabane = otjerati *koga*, dovesti *koga* u tešku situaciju ŽJ; gori pod tabanima / petama *komu* = nalazi se *tko* u teškoj situaciji LB; ŽJ; lizat *komu* tabane = ulagivati se *komu* LB; ŽJ; otegnut tabanima / papcima = umrijeti LB; ugrijat tabane = brzo hodati ŽJ

Čakavski govori

potkurit *komu* pete (tabane) = osvetiti se *komu*, izvrći *koga kakvoj* neu-

godnosti K 691; potpalit komu pod peta (tabani, noga) = dati komu misliti, osvetiti se K 692; potpirit komu tabane = potjerati koga, učiniti komu neugodnost K 693; gorit pod tabani (petami) = stislo ga je, nalazi se u teškoj situaciji K 993; lizat komu tabane = ulagivati se komu K 993; otegnut tabane = umrijeti K 993; potprašit komu tabane (pete) = otjerati koga, dovesti koga u tešku situaciju K 993

ULAR

Štokavski govori

ularom dat uz prsluk = protjerati nekog SR 320; dat ularom ispod repa = protjerati koga LŠI 450

Čakavski govori

dat ularon ispod repa = potjerati koga K 1037

Usporede li se ovdje nabrojani frazemi, razvidno je da se glavnini njih struktura potpuno ili djelomično preklapa, odnosno, da su turcizmi potvrđeni u istim frazemima. Potvrđeno je i 8 turcizama koji se ostvaruju u različitim frazemima, poput turcizma *panta/panat* koji se u novoštokavskim ikavskim govorima ostvaruje u frazemu *pušti pivca na grede, on ode i na pante* u značenju 'pohlepan je tko', dok je u čakavskom govoru Kompolja sastavnica dvaju potpuno različitih frazema (*ima li ča na pantu* = ima li suhoga mesa, *poć na panat* = objesiti se).

Neovisno o tom što je nedvojbeno da se podudaraju turcizmi kao sastavnice, evidentno je da su analizirani turcizmi češće činjenica štokavskih nego čakavskih frazema, što potvrđuje da su poticajnijim sastavnicama u tvorbi frazema u štokavskom narječju (u kojemu ih i inače ima više). Komparativna analiza pokazuje da je apsolutna većina turcizama u frazemima istraženih čakavskih govora zabilježena u ličkom ikavsko-ekavskom čakavskom govoru Kompolja, da su samo dva od njih potvrđena i u govoru Kompolja i u drugom kopnenom ikavsko-ekavskom govoru Grobnika, dok je leksem *čoban* ovjeren samo u bračkim govorima, a leksem *gungula* u govoru Kolana. Ovaj nalaz samo potvrđuje rezultate kvantitativne analize koja je pokazala da distribucija turcizama unutar frazema (ali i izvan njih) ne ovisi o pripadnosti kakvom višemu hijerarhijskomu jezičnomu rangu, već je uvjetovana geografskom, te povijesnom i kulturološkom bliskosti. Utoliko se čini da to više i nije pitanje dijalektologije već kontaktne lingvistike i da unutar hrvatskoga jezika kao kompleksna sustava s konkretnim (ili organskim) i apstraktnim (standardnojezičnim) jedinicama vladaju odnosi kao među dvama zasebnim sustavima.

Broj podudarnih frazema s turcizmom kao sastavnicom u štokavskom i u kajkavskom narječju, mnogo je manji.

AGA

Štokavski govori

živit ka aga = živjeti dobro, u obilju LB; ponašat se ka aga = šefovati svima LB; izvalit se ko aga = komotno se ispružiti ŽJ; živit ko aga = živjeti dobro, u obilju ŽJ

Kajkavski govori

pijan kak aga = jako pijan KP 55; živet kak aga = živjeti dobro, u obilju KP 55

BARUT

Štokavski govori

suv ka barut = potpuno suh NŠI (Op) 127; suv ko barut = potpuno suh ŽJ

Kajkavski govori

suh kak barut = potpuno suh KP 57

ČEKIĆ / CEKIČ

Štokavski govori

{nov} [ka] ispod čekića = potpuno nov NŠI (Či, Do, Ga, Lo, Op, Ot, Ši, DP) 148; ŽJ; uđrit čekićon o glavu = doživjeti *što* neugodno; samo je još to potrebno NŠI (Br, Lo) 148

Kajkavski govori

novo spod cekiča = potpuno novo KP 66

DUĆAN / DUČAN

Štokavski govori

imat dućan otvoren = imati otvoren patent na hlačama LB; imat otvorit dućan = imati otvoren patent na hlačama ŽJ

Kajkavski govori

dućan ti je otpri = zatvarač na hlačama ti nije zakopčan VR 139

ĐON

Štokavski govori

boli đon koga {za koga / što} = ne zanima koga, nije koga briga za koga / što NŠI (Br, Či, Do, Lo, Ši, Go) 168; ŽJ; đon obraz = bezobrazan je tko NŠI (Lo) 168; imat obraz ko đon = biti debelokožac ŽJ

Kajkavski govori

boli đon koga (za koga / što) = ne zanima koga, nije koga briga za koga / što, svejedno je komu KP 81

ŠEĆER / ŠEČER

Štokavski govori

sladak ka šećer = jako sladak IL; sladak ko šećer = jako sladak ŽJ

Kajkavski govori

neje od šečera *ko* = ništa se neće dogoditi *komu*, nije *tko* toliko osjetljiv KP 181; sladek kak šećer = jako drag, zgodan (o djetetu) KP 181

ŠEGA

Štokavski govori

terat šegu s *kime* = izrugivati se s *kime* ŽJ

Kajkavski govori

terat svoju šegu = postupati po svom KP 181

Premda se zaključci izvode iz maloga broja leksema, razvidno je da se svi frazemi strukturalno podudaraju, tj. da su turcizmi potvrđeni u istim frazemima. Svi kajkavski frazemi, izuzev frazema *dučan ti je otprti*, ovjereni su u križevačko-podravskim govorima kao području dodira štokavskoga i kajkavskoga narječja. U zapadnijim varaždinskim i međimurskim govorima frazemi s turcizmom kao sastavnicom mnogo su rjeđi ili ih nema, što ide u prilog tezi o kontaktnim zonama.

Za ovoga je istraživanja zabilježen samo jedan frazem ovjeren u čakavskim i u kajkavskim govorima, ali ne i u štokavskim, što nije očekivano. Radi se o frazemima *žut kaj žafor* = lijepe žute boje K 1186 i *drag ko žefran* = skupocjen TRŠ 61, potvrđenim u čakavskom ličkom govoru Kopolja i u gorskokotarskom kajkavskom govoru Tršća. Inačica leksema *šaftran* ovjeren je u dvama zasebnim frazemima kojima je zajednički sem posebnosti, ekskluzivnosti. Mogući je razlog neovjeravanju frazema sa sličnim značenjem u štokavskom narječju to što je njegovim govornicima taj začin bio dostupniji i time manje ekskluzivan.

Dio je frazema potvrđen samo u jednom od narječja. Većina očekivano u štokavskom:

ŠTOKAVSKI GOVORI

AGOVAT agovat i blagovat = lijepo živjeti i uživati IBG 27

AJVAN ne znat je l isan il ajvan = ne snalaziti se, ne znati što je NŠI (Lo) 185

ALA 'zahod' smrdi ko turska ala = jako smrdi IBG 29

ALA 'zmija, 'zmaž' proždrljiv ko ala = jako proždrljiv ŽJ

AMAN aman-taman = upravo, istovremenost dvaju događanja LŠI 17; ŽJ

BABO ni po babu ni po stričevin = pravedno, objektivno, nepristrano IBG 35

- BAJAGI** ko bajagi = tobože, kao da IBG 37; ŽJ
- BALEGIJA** kurcu balebija = kvaziuglađena žena koja se ljeti razgoli na selu LŠI 23
- BELAJ** belaj ga zna = tko bi to znao, nejasno je NŠI (Br, Ga, SI) 127; ŽJ; belaj je u duši *komu* = jako je zao *tko* NŠI (Lo) 128; belaj odnija *koga* = /psovka/ NŠI (PD) 128; bit će belaja SLA (Dr) 128; napraviti belaja SLA (Dr) 128
- BENTE** obisit bente do poda = oneraspoložiti se, namrgoditi se NŠI (Ši) 128
- BUREK** nije to ka poist burek u Turke = nije to lako kao što misliš NŠI (Ga, Si) 141
- BURGIJA** para vrti di burgija neće = novcem se može sve postići SR 310; ŽJ
- BUZDOVAN** oštri / jaši aga svoga buzdovana = nešto veliko, jako i ubojito (u ovom slučaju nož i konj!) LB; udarat šakom ko buzdovanom = silno, jako udarati ŽJ
- ČEKRK** pričat ka na čekrk = brzo i puno pričati NŠI (Lo) 148
- ČIBUČIT** čibučit ka Turčin = neprestano puno pušiti NŠI (Op) 149, 228; ŽJ
- ČOK** čorbe čok, mesa jok = juhe puno, mesa nimalo IBG 75
- ČORBA** čorbine čorbe čorba = netko nebitan, nešto nebitno, daleko NŠI (Op, Ši) 150; čorbe čok, mesa jok = juhe puno, mesa nimalo IBG 75; zapaprit kome čorbu = napakostiti komu IBG 75; ŽJ
- ČUTURA** nos je ka čutura *komu* = ima velik nos *tko* NŠI (Ga, Si) 249
- ČVILJAV** čviljav ki guzica = jako prištav, pun prišteva NŠI (Ot) 183
- ČEF / ČEIF** nije po čefu *komu* = nije po volji *komu*, nije onako kako je zamislio NŠI (Do, Ru, Ši, DP, Go) 152; ŽJ; imat čef na koga = željeti koga, žudjeti za kim IBG 78; biti po <čijem> čefu = biti *komu* po volji, biti onako kako je *tko* zamislio SLA (Dr, Đa, Rm) 128; raditi što je *komu* čef = raditi što je *komu* po volji, raditi što je *tko* zamislio SLA (St) 128
- ĆIVIJA** zabit komu ćiviju = podvaliti komu DPS 344
- ĆORSOKAK** stjerati u ćorsokak *koga* = pritisnuti *koga* dokazima, staviti *koga* u bezizlazan položaj SLA (Dr) 129
- DUDUK** namirila se tuka na duduka = našao *tko* sebi para NŠI (Ga) 327
- DUVAN** živit ka miš u duvanu = dobro živjeti NŠI (Ga, Si)
- DUVAR** doterat cara do duvara = biti konačno u gubitku DPS 341; pritisnut koga uz duvar = dovesti koga u stanje da ne može uzmaknuti DPS 349; doterati cara do duvara = nemati više kamo, financijski propasti MG 61
- DŽABE** za džabe = besplatno, ali i uzaludno (isto i za *badava* / *badave*) ŽJ; džaba bilo *koga* SLA (Dr) 129
- DŽEVAP** ko će tomu dževap dat = tko će tomu udovoljiti, tko će s time izaći na kraj IBG 99

DENDAR	obisit đendare na jezik = biti hvalisav NŠI (Ot) 168
DOR	đor neviđeno = ponuda za razmjenu ne vidjevši predmete razmijene LŠI 78
FENJER	prdnit u fenjer = ne uspjeti, umrijeti DPS 343; ŽJ; MG 63
FITILJKA	prdnit u fitiljku = ne uspjeti, umrijeti DPS 254
ISAN	isan sam nije pametan = čovjek se ne može odlučiti, ne zna što bi NŠI (Lo) 185; ne znat je l isan il ajvan = ne snalaziti se, ne znati što je NŠI (Lo) 185; prije bi isan priskočija nego zaobiša <i>koga</i> = jako je debeo <i>tko</i> NŠI (Lo) 185, 186
KADIJA	kadija tuži <i>koga</i> , kadija sudi <i>komu</i> = progone <i>koga</i> uvijek isti ljudi NŠI (Ga, Lo, Ši) 192; kadija te tuži, kadija te sudi = nemogućnost poštene obrane IBG 144; ŽJ
KAMIŠ	na luli se grija, kroz kamiš se vera = /kletva/ NŠI (Br) 220; u luli spava, a noge kroz kamiš protirava = /kletva/ NŠI (Ga) 221; da Bog da u luli sidije, kroz kamiš noge pomolije = /kletva/ SR 291
KANTAR	obisit guzicu o kantar = nemoguće je <i>što</i> napraviti NŠI (Ot) 184; bit s <i>kin</i> u kantar = slagati se s <i>kim</i> NŠI (Do) 193; razumit se (tendit se) u <i>što</i> ka magarac/magare {u kantar} = ne razumjeti se uopće u <i>što</i> NŠI (Ga, Si) 223; razumi se ko magarac u kantar = ne razumije se nimalo IBG 192; ŽJ
KAŠIKA	neće gra u kašiku = ne ide <i>što</i> <i>komu</i> od ruke, ne uspijeva <i>komu</i> <i>što</i> , nikako da se siromahu posreći NŠI (Ga, Lo) 178; iz kašike te zmija ujila = /kletva/ NŠI (Br) 195; ne dić teže od kašike = ne raditi nikakve teške poslove, imati lagodan život NŠI (Ga, Ot, Si) 195; ŽJ; pala kašika u mast <i>komu</i> = dobro je <i>tko</i> prošao, imao je <i>tko</i> sreću NŠI (Ot) 195; ŽJ
KAZAN	prdnit u kazan = umrijeti DPS 346
KEVA	grist <i>koga</i> ka crv u kevi = stalno se mučiti, gristi sam sebe NŠI (Či) 145
KRNTIJA	star ko stara krntija = jako star SLA (Po) 129
KUMŠIJA	dobar kumšija, najbliži rod = bolji je dobar susjed od najbližeg roda koji ne živi u blizini SR 293
KUSUR	imat metar i lamicu (kusur) = biti nizak rastom NŠI (Ši) 230; imat metar i kusur = biti nizak rastom ŽJ
MAŠTULUK	donit / dat maštuluk <i>komu</i> = ispričati lijepu novost <i>komu</i> (najčešće o rođenju djeteta) NŠI (Ga) 228; ŽJ
MUKAJET	ni mukajet = niti da pisne, niti se obazire IBG 208
MUKTE	mukte zikte = besplatno NŠI (Op) 241
ODŽA	klanjat se ka turski odža = spavati u sjedećem položaju NŠI (Ga) 252; bit će i za odžu i za odžinu djecu = bit će dovoljno svega i za svih ŽJ
OGRAJS	nije valjda <i>koga</i> ograjs napao SLA (Dr) 129

OKA	zna-ćeš pošto oka suvi šljiva = uzrečica: prijetnja komu da mora što učiniti inače će biti kažnjen kako je, navodno, bio kažnjen onaj koji je bio na sajmu, a nije znao kazati cijenu suhих šljiva LŠI 242
ORDIJA	sila i ordija = bahat čovjek NŠI (Do) 296
OVARISAT	ovarizat plakat = dati se u plač NŠI (Ot) 258
PAPAZ	lagat ko papaz = često i mnogo lagati DPS 342
PAZAR	smutit se ka krava kad je na pazar vode = rastužiti se NŠI (Lo) 206; nosit glavu na pazar = baviti se pogibeljnim poslom SR 309
SABA	saba zora = vrlo rano NŠI (Lo) 351
SARANJ-SEK	smrdit ka saranjsek = jako smrdjeti NŠI (Ot) 294
SRMA	bit srma žežena = biti jako vrijedan čovjek IBG 337
TAMAN	taman posla = nikako, nipošto, ne dolazi u obzir IBG 369; ŽJ
TARABANA	igrat ćeš ti meni tarabana SLA (Pl) 129
TENANE	na tenane = polako, sporo IBG 372; ŽJ
TEPSIJA	glup ka tepsija = jako glup NŠI (Lo, Ot) 321; skuplja pita već tepsija = potrošiti više da nešto dobije, a to što dobije nije toga vrijedno ŽJ
USTRA	ustra i balegija = vrlo oštra osoba, osoba žestoke naravi IBG 39
VAKAT	nije vakat <i>komu</i> = nije pogodno vrijeme <i>komu</i> za što NŠI (Ga, Ot, Si) 333
ZEMAN	nema <i>koga</i> ka faksa u zemane = odavno ne vidjeti <i>koga</i> NŠI (Ga) 169; zeman gradi, zeman razgrađuje = sve u svoje vrijeme IBG 432 ; svaka sila sa zemana = vrijeme nosi svoje SR 315

Turcizmi kao sastavnice frazema koji su potvrđeni u govorima svih triju narječja ili pak samo u dvama od njih, s time da je jedno uvijek štokavsko, vrlo često sudjeluju u tvorbi i više od jednoga frazema. Za razliku od toga, gore navedeni turcizmi koji su ovjereni samo u štokavskim govorima, najčešće u govorima Dalmatinske zagore, obično tvore samo jedan frazem koji je zabilježen na vrlo ograničenu prostoru, u jednom ili dvama govorima. Leksikološki gledano, radi se o turcizmima kojima se imenuju predmeti, pojave i osobe tipične za osmansku civilizaciju (*pazar*, *papaz*, *kadija*, *kamiš* i dr.). Apsolutna su većina tih turcizama imenice.

Samo u kajkavskim govorima za ovoga je istraživanja ovjereni pet turcizama:

KAJKAVSKI GOVORI

AK	dojti do aka <i>komu</i> (z <i>kem</i>) KP 55
KURJAK	gladn kaj bi kurjaka poje! = jako gladan ĐUR 295

SAK	vloviti se kak riba na sak = lako dospjeti u čije ruke, lako postati čiji plijen ĐUR 592
SOKAK	otiti f krivi sokak = zagrcnuti se ĐUR 638
TAVAN	imati čizme kaj bi vñ jne s tavana skočil = imati prevelike čizme ĐUR 110; saditi s tavana = sijati staro žito ĐUR 721; vleči na tavan = vući u nos (o šmrkljima) ĐUR 721

Samo u čakavskim govorima potvrđeni su sljedeći turcizmi u frazemima:

ČAKAVSKI GOVORI

ĆURAK	okrenut ćurak (kožun/kabanicu) naopako = promijeniti ponašanje prema komu na gore K 96; košulja je bliža od ćurka = uvijek je rod bliži od ostalih ljudi; brinuti o svojim interesima K 330; puče mi ćurak = baš me briga K 803
RNAUT	bit/delat kaj rnaut = jak, bezobziran, žilav K 856
RŠUM	napraviti ršum = unerediti, polomiti K 864

Budući da u analiziranu korpusu ima najmanje frazema s turcizmom kao sastavnicom koji su zabilježeni ili samo u čakavskom ili u kajkavskom narječju, ili su pak u njima dvama podudarni, dok ih u štokavskom nema, a najveći broj onih koji su ovjereni samo u štokavskom narječju, u svima trima narječjima ili su pak podudarni s onima u čakavskom ili u kajkavskom narječju, moguće je potvrditi pretpostavljenu tezu da je štokavsko narječje jezik posrednik za primanje turcizama u ostala dva jezična sustava.

Usporede li se turcizmi ovjereni u dvama ili u svim trima sustavima s onima potvrđenim samo u štokavskom, ali rjeđe i u ostalim dvama narječjima, nesporno je da prvu grupu čine turcizmi koji su u glavnini hrvatskoga jezika općeprihvaćeni i koje govornici ne doživljavaju više kao riječi stranoga podrijetla. Te riječi imaju status usvojenica, a činjenica da sudjeluju u tvorbi frazema u govorima svih triju narječja, ili pak u dijelu govora narječja, potvrđuju i utvrđuju njihov status unutar hrvatskoga jezika. U tu bi grupu nedvojbeno ulazili leksemi *bubreg*, *džep*, *tambura* i *top*. Leksemi *budala*, *džigerica/đigerica/žigerica*, *kesa*, *konak/kunak*, *para*, *torba*, *tur* nisu potpune usvojenice jer se u dijelu hrvatskih organskih idioma rabe drugi, istoznačni leksemi. Posebnu pak grupu čine turcizmi potvrđeni samo u frazemima štokavskih govora koji su često izolirani, značenjski neprozirni, sudjeluju u tvorbi maloga broja frazema i često imenuju pojave tipične za osmansku civilizaciju.

U strukturalnoj analizi frazema s turcizmom kao sastavnicom evidentno je da su u većini slučajeva frazemske strukture stabilne, odnosno da

nema alternirajućih leksema. Ipak, zabilježeno je nešto frazema u kojima umjesto turcizma može biti drugi turcizam, riječ primarnoga sloja ili posuđenica iz kojega drugoga sustava.¹⁵

a) Alternacija dvaju turcizama

Potpuno očekivano, alternacija dvaju turcizama u istom frazemu potvrđena je u štokavskim govorima u kojima je broj turcizama i najveći. Tako u frazemu sa značenjem 'živjeti u izobilju' u slavonskim govorima unutar istoga frazema mogu alternirati sastavnice *aga* i *beg* (*živit ko aga/beg*). Leksemi *aga* i *beg* odnose se na visoke društvene funkcije, pa se anticipira jednak, visok stil življenja i funkcioniraju jednako unutar istoga okruženja. U poredbenim frazemima sa značenjem 'jako glup' u novoštokavskim ikavskim govorima alterniraju čak četiri sastavnice: *ćuskija* — glup ka *ćuskija* NŠI (PD) 153, *top* — glup ka *top* NŠI (Do, Ot) 323, *tepsija* — glup ka *tepsija* NŠI (Lo, Ot) 321 i *stup* — glup ka *stup* NŠI (Go, Si) 308. Samo je sastavnica *stup* slavenskoga podrijetla, dok su preostale tri turcizmi. U slavonskim govorima ovjeren je frazem u značenju 'ne uspjeti u čemu; umrijeti' s trima alternirajućim sastavnicama, svim trima turcizmima: *prdnit u fenjer* DPS 343, MG; *prdnit u fitiljku* DPS 254; *prdnit u kazan* DPS 346. Turcizmi *fenjer* i *fitiljka* blisko značajni su sa semom svjetla kao eterične sastavnice. Naprotiv *kazan* nije povezan sa semom svjetla, ali odgovarajuću pozadinsku sliku nudi prazan prostor unutar kazana. U frazemima *imat duboku kesu* IBG 153 i *imat dubok džep* NŠI (Ot) IBG 165 alterniraju turcizmi *kesa* i *džep* u novoštokavskim ikavskim govorima Dalmatinske zagore, dok su u ličkim štokavskim govorima ovjereni samo frazemi sa sastavnicom *džep*. Jedini primjer ove alternacije u neštokavskim govorima zabilježen je u ličkom čakavskom govoru Kompolja i to unutar frazema sa značenjem 'biti siromašan': *bit praznoga žepa* K 1178 i *prazna kesa*. U novoštokavskim govorima Dalmatinske zagore u frazemu *boli bubrig* koga za što alterniraju sastavnice *bubrig* NŠI (Ot) 140, *don* (Br, Či, Go, Do, Lo, Ši 168) i *briga* (Či, Do, Lo 137), koje međusobno nisu semantički povezane, a najprozirniji je onaj sa slavenskom sastavnicom *briga*.

b) Alternacija turcizma i riječi primarnoga sloja

Najbrojnije su alternacije turcizma i riječi primarnoga, slavenskoga sloja, i to u frazemima govora svih triju narječja. Pritom je turcizam najčešće zamijenjen istoznačnicom.

Tako turcizam *čarapa* u frazemu *udaren (opaljen) mokron čarapon po gla-*

¹⁵ Zaključci koji se odnose na štokavsko narječje u ovom dijelu analize podudarni su onima u radu Vranić—Zubčić (2012).

vi u ličkom novoštokavskom ikavskom govoru Donjega Pazarišta može biti zamijenjen leksemom *bičva*. Leksemi *čarapa* i *bičva* istoznačnice su i unutar frazema funkcioniraju bez ikakve značenjske ili stilističke razlike. Istoznačni leksemi različitoga podrijetla alterniraju i u frazemima *čibučit ka Turčin* (Op 149, 228) i *pušit ka Turčin* (Či, Do, Ga, Go, Lo, Ot, Si, Ši 149, 228, 328, 441). Alternirajuća je i sastavnica B u ovom poredbenom frazemu, pa je u novoštokavskom ikavskom govoru Opuzena sastavnica *Turčin* zamijenjena turcizmom *Čifut* (Op 149, 228), a isto je potvrđeno u čakavskom grobničkom govoru. Turcizam *ćef* može biti zamijenjen istoznačnicom *volja* u frazemima *nije po ćefu* komu (Do, Go, DP, Ru, Ši 152) i *nije po volji* komu (Či, Go, Ot 339). Pridjevi *slip* i *ćorav* alterniraju u frazemu *ka ćorava (slipa) kokoš/koka [namirit se, naić na zrno (nać zrno)]* u značenju 'slučajno (naći, naići itd.)' (DP 198). Zanimljivo je da je ta alternacija potvrđena samo u novoštokavskim ličkim govorima, dok je u ostalim štokavskim govorima i u ličkom čakavskom govoru Kompolja zastupljen samo turcizam *ćorav*. Turcizam *divanit* u novoštokavskim je ikavskim govorima često zamjenjiv i to slavenskim riječima sa semom pripovijedanja. U analiziranu materijalu zabilježene su alternacije s glagolom *reći* (divant/reći uznos (komu) = govoriti protiv koga; reći komu što mu ne godi LŠI 63) i *pričati* (pričat (divanit) Markove konake = opširno i dugo i dosadno pričati (DP, Do, Ga, Go, Lo, Ot, Ra, Ši) NŠI 200). U čakavskim govorima Kompolja, Grobnika, Metajne i Vrbovskoga samo u frazemu sa značenjem 'pričati neuvjerljive priče' potvrđen je glagol *pripovijedati* u različitim fonološkim inačicama (*pripovidat* Markove konake K 758, MET; *povedat* Markovi konaki GRO; *pripovedat* Markove konake VRB 71). Za ovoga istraživanja nije zabilježena alternacija imenice *divan* s odgovarajućom imenicom iz primarnoga sloja. U frazemima *imat merak* LB i *imat volje* u značenju 'imati jaku želju za čim' alterniraju istoznačni turcizam *merak* i riječ primarnoga sloja, pri čemu dva frazema nisu istoznačna jer onaj s turcizmom kao sastavnicom intenzivira značenje, dok je onaj sa slavenskom sastavnicom neutralniji. Jednako je i s frazemima *ni mukajet* IBG 208 i *ni glasa* u značenju 'niti da pisne, niti se obazire'. U frazemima *imat (bit pun) para ka žaba dlaka* NŠI (Lo, Op) 262 i *imat (bit pun) novaca ka žaba dlaka* NŠI (DP, Go) 250 u značenju 'uopće nemati novaca' alterniraju istoznačnice *para* i *novac*. Radi se o frazemu koji je potvrđen u velikom broju analiziranih govora, a usto je frekventne uporabe. Uporaba alternirajućih sastavnica u ovom je slučaju prostorno uvjetovana: frazem sa slavenskom sastavnicom potvrđen je u ličkim govorima, dok je frazem s turcizmom kao sastavnicom, bez mogućnosti alternacije sa slavenskom, zabilježen u govorima Dalmatinske zagore. Alternacija nije zabilježena u čakavskim i u kajkavskim govorima. I

ovaj primjer prilog je tezi o brojnijim turcizmima u prostorima koji su geografski bliže zoni kontakta dviju civilizacija. U čakavskom ličkom govoru Kompolja turcizam *ćurak* u frazemu *okrenut ćurak naopako* u značenju 'promijeniti ponašanje prema komu nagore' može biti zamijenjen čak dvama leksemima primarnoga sloja: *kožun* ili *kabanica*.

Opservirane su i alternacije bliskoznačnih leksema. U istoznačnim frazemima *dobit u bubrige* (Do 140) i *dobit u (pod) rebra* (Do, Op 286) alterniraju različiti leksemi koji su semantički povezani jer je bubreg smješten u trbušnoj šupljini ispod rebara. Slično je i s frazemima *dobit po tamburi* NŠI (Do, Ši) 320 i *dobit po nosu* NŠI (Či, DP, Do, Go, Ši) 248 u značenju 'dobiti batine, dobiti udarac po glavi'. U ličkom štokavskom govoru Svetoga Roka i u čakavskom govoru Kompolja alterniraju leksemi *matrak* i *klip/kljip* u frazemima *bacat matrake komu pod noge* i *bacat klipove komu pod noge* (Sveti Rok) / *bacat kljipe komu pod noge* (Kompolje) u značenju 'ometati koga u čemu, pakostiti komu'. Turcizam *matrak* u ličkim se govorima tumači kao 'štap, toljaga' (Kranjčević 2004:401), što znači da je riječ o tvorevini nalik klipju, ali od njega većoj. Moguće je da među tim dvjema inačicama frazema postoji fina semantička razlika, pa se *bacaju klipovi* kad se nekoga želi slabije ometi, a kad mu se silno želi napakostiti, *bacaju se matraci*. Samo u ličkim govorima, ali i u čakavskim i u štokavskim, u frazemima *potkuriti/podjariti komu pod pete/tabane*, *potprašiti komu tabane (pete)* K, *goriti pod tabanima/petama*, *goriti pod tabani (petami)* K, *otegnuti(i) tabanima/papcima*, *potpaliti komu pod peta (tabani, noga)* K alterniraju leksemi *taban* i *peta*. Ne radi se o istoznačnim leksemima, ali njihovu alternaciju omogućuje pripadnost istom dijelu noge. No, ni ta alternacija nije uvijek moguća, pa su, primjerice, frazemi *potpiriti komu pod tabane* i *lizati komu tabane* i u ličkim govorima ovjereni samo s turcizmom kao sastavnicom. I u svim analiziranim govorima Dalmatinske zagore i Slavonije zabilježena je glavnina ovih frazema, ali isključivo sa sastavnicom *tabani*, što potvrđuje veću izloženost tih skupina doseljenicima iz Bosne i njihovu "balkanskomu" turskomu jeziku.

Samo je u jednom primjeru ovjerenjena alternacija leksema među kojima nema semantičke veze, i to u frazemu govora Kompolja *na svakomu čošku/koraku* (svugdje, na mnogo mjesta).¹⁶ Zanimljivo je da je isti frazem vrlo čest u novoštokavskim ikavskim govorima, ali u njima nije moguća alternacija s riječju primarnoga sloja. U kajkavskom je korpusu zabilježena samo jedna alternacija frazemskih sastavnica pa u frazemu *motati se (koturati se) kak pezdec po (v) riti (turu)* KP 147 alterniraju istoznačni turcizam *tur* i slavenska riječ *rit*. Kako je u kajkavskom narječju inače mali broj turciza-

¹⁶ U grobničkom je govoru, primjerice, ovjeren samo frazem s riječju *korak* (Bogović 1996:354).

ma u frazemima, tako je i ovo očekivano.

Iz navedenoga je razvidno da su alternacije turcizma i riječi slavenskoga podrijetla najfrekventnije, da se najčešće zamjenjuju istoznačne riječi, ali ne i nužno. Ovakve alternacije frazemskih sastavnica posebno su česte u ličkom čakavskom govoru Kompolja, što može biti rezultat temeljitoga izvora podataka, kakav je Kranjčevićev rječnik, ali i činjenice da je Lika smještena negdje na rubnom prostoru kontakta dviju civilizacija.

c) Alternacija turcizma s drugom riječju stranoga podrijetla

Ova je alternacija najrjeđa i za ovoga je istraživanja zabilježena samo u četirima primjerima, i to samo u štokavskim govorima. U govorima drugih dvaju narječja ovakva pojava nije ovjerena. U frazemima *zabiti komu čiviju* (DPS 344) i *zabiti komu kajlu* u značenju 'podvaliti komu, smjestiti komu' alternira turcizam *čivija* u značenju '1. drveni ili željezni klin; čavao' (Škaljić 1966:178) i germanizam *kajla* u značenju 'klin'. Danas se u razgovornom stilu hrvatskoga standardnoga jezika češće rabi frazem sa sastavnicom germanskoga podrijetla. U frazemima *nemat pare ni dinara* NŠI (Či, Ga, Lo, Ot) 263 i *brez pare i dinara* IBG 250 u značenju 'nemati novaca, nemati ničega' alternira turcizam *para* i riječ *dinar* koja je primarno latinskoga podrijetla, a smatra se da je primljena preko grčkoga jezika (Anić i dr. 2002:245). No, u ovom slučaju valja pretpostaviti i drugačiji odnos. Naime, u SFR Jugoslaviji platežno je sredstvo bio dinar, kojega je stoti dio bila para, pa se tu i ne radi o klasičnom odnosu istoznačnica. Frazemi sa sastavnicom u značenju novca ili novčanih jedinica vrlo su česti i brojni u jeziku. U ovom je članku spominjana alternacija turcizma *para* i riječi primarnoga sloja *novac*. No, turcizam *para* alternira i s romanizmom *šoldi* u frazemu *{imat} para/šoldi ka blata*, s time da je frazem s turcizmom kao sastavnicom *para* potvrđen u glavnini govora Dalmatinske zagore i u svim slavonskim govorima. Samo je u govoru Dobrinča u Imotskoj krajini zabilježen frazem s romanizmom *šoldi*.¹⁷ U govoru Šibenika zabilježen je frazem *nema ti šoldi koji mogu platiti* NŠI 317, dok u govoru Lovreća stoji *nema ti para*. Vjerojatno onda i u govoru Šibenika uz frazem *{imat} para ka blata* funkcionira i frazem *{imat} šoldi ka blata*. U frazemu *živit (bit) ka beg* sa značenjem 'živjeti dobro, u obilju' turcizam *beg* osim riječju *kralj* iz primarno-

¹⁷ U čakavskim su pak govorima potvrđeni frazemi jednake strukture, ali s romanizmom na mjestu turcizma. Primjerice, u grobničkom je govoru spominjani frazem *imat para/novaca ko žaba dlaka* ovjeren s romanizmom *soldi*, pa glasi *imet soldih kod žaba dlak* (Bogović 1996:350). Jednako tako, u štokavskim i u kajkavskim govorima zabilježen frazem s turcizmom *dućan/dućan* strukture *imati otvoren dućan*, u značenju 'imati otvoren zatvarač na hlačama', u mnogim je čakavskim govorima potvrđen s romanizmom *butiga*.

ga sloja, može biti zamijenjen leksemima kojima se imenuju ekvivalentne funkcije *grof* i *lord*, i to u novoštokavskim govorima Opuzena, Otoka, Šibenika i Brnaza, dok je u slavonskim govorima te u govoru Lovreća potvrđen samo frazem s turcizmom kao sastavnicom.

Frazem *prije bi isan priskočija nego zaobiša* koga u značenju 'jako je debeo *tko*' NŠI (Lo) 185, 186 zanimljiv je stoga što u govoru Lovreća ima sastavnicu *isan* koja u drugim govorima može izostati, pa je primjerice u čakavskim govorima ovjeren frazem koga *j lagje preskočit leh obać*. To je za ovoga istraživanja unikatan primjer reduciranja turcizma kao sastavnice iz frazemske strukture.

Zaključak

Iz svega je navedenoga moguće izvesti tri glavne skupine zaključaka. Prva se odnosi na distribuciju frazema s turcizmom kao sastavnicom u hrvatskim govorima; druga na status tih turcizama unutar hrvatskih govora i u suvremenom standardnom hrvatskom jeziku; i treća na strukturnu analizu tih frazema, odnosno na analizu varijantnosti njihovih sastavnica.

1. Ovim je istraživanjem utvrđeno da je najveći broj frazema s turcizmom kao sastavnicom premoćno ovjeren u štokavskim govorima, a najmanji u kajkavskima. Usprkos tomu što ih u kajkavskim govorima ima najmanje, turcizmi u njima češće tvore frazeme no što je to slučaj u čakavskim govorima. Daljnja je analiza po hijerarhijski nižim podustavima pokazala da je broj turcizama u frazemima mnogo veći u govorima mjesta koja su bliže povijesnoj emitivnoj sredini, smještenoj istočnije. Tako je unutar štokavskoga govornoga područja najveći broj turcizama u frazemima zabilježen u kontinentalnom dijelu Dalmacije i u Slavoniji, kao područjima koja je nastavalo najviše bosanskih doseljenika iz govora kojih su preuzeti brojni turcizmi, dok ih je u Lici, kao zapadnijem području, manje. Isto je potvrđeno i u drugim dvama narječjima, pa je među čakavskim govorima premoćno najveći broj turcizama u frazemima zabilježen u Lici, dok je njihov broj u čakavskim ekavskim ili ikavskim govorima neznatan. Stoga se pretpostavlja da brojnost turcizama kao frazemske sastavnice nije uvjetovana lingvističkom pripadnošću nekomu od narječja, već je uvjetovana povijesno-geografskim čimbenicima, pa će broj tih jedinica biti znatno veći u područjima jačega kontakta dviju civilizacija, dok će prema zapadu opadati. S obzirom na veći broj analiziranih frazema u čakavskim i u kajkavskim govorima koji su u kontaktu sa štokavskim govorima, moguće je zaključiti da su štokavski govori imali funkciju jezika posrednika u tom procesu jezičnoga posuđivanja. Jednako je tako moguće pretpostavi-

ti da su svi turcizmi koji su dijelom suvremenoga standardnoga hrvatskoga jezika, bilo samostalno, bilo kao frazemske sastavnice, ušli u nj iz štokavskoga narječja.

2. Usporede li se turcizmi zabilježeni u frazemima dvaju ili svih triju sustava s onima ovjerenim u samo jednom, najčešće štokavskom, razvidno je da prvu grupu čine turcizmi koji su u glavnini hrvatskoga jezika općeprihvaćeni (poput *bubreg*, *džep*, *tambura*, *top* i dr.) i koje govornici ne doživljavaju više kao riječi stranoga podrijetla, pa one imaju status usvojenica. Brojniji leksemi, npr. *budala*, *kesa*, *para*, *tur*, nisu potpune usvojenice jer su u frazemima dijela hrvatskih organskih idioma, ali i izvan njih, zamjenjivi drugim, istoznačnim leksemima. Velik dio obiju spomenutih grupa turcizama sudjeluje i u tvorbi frazema, ali s bitno različitom produktivnošću. U tvorbi su frazema najproduktivniji oni turcizmi koji imaju najširu uporabnu vrijednost, odnosno oni koji su potvrđeni u govorima svih triju narječja.

Turcizmi koji imaju status egzotizama (poput *duvar*, *đendar*, *isan*, *ordija* i dr.) najzastupljeniji su u štokavskim govorima, i to unutar frazema koji nisu kao zasebne strukture zabilježeni u ostalim dvama hrvatskim narječjima. Oni su tvorbeno manje produktivni, ali kao i oni sa statusom usvojenica, uvijek su činjenica istoga frazema u različitim govorima, a zbog povijesnih okolnosti najčešće su loše konotirani. Izdvajaju se i manje frekventni turcizmi koji su niske produktivnosti i tvore frazeme koji se u takvu obliku ne potvrđuju u drugim govorima, čak ni unutar istoga narječja ili manjega podsustava.

3. Varijantnost leksema unutar istoga frazema isključena je kada turcizam označuje pojmove iz osmanske uljudbe, neovisno o tom je li riječ o funkcijama u društvenom životu, oruđu ili čemu drugom. No, leksičke su varijante i inače rijetke jer je varijantnost protivna primarnoj odrednici frazema — stabilnoj strukturi. Ipak, ovjereni su nešto frazema s varijantnim sastavnicama. Najčešće alterniraju turcizam i riječ primarnoga sloja, dok su alternacije dvaju turcizama ili turcizma i neke druge riječi stranoga podrijetla rjeđe. Unutar tih skupina opet se razlikuje potpuna zamjenjivost, kada je turcizam zamijenjen istoznačnicom, ili pak djelomična, kada se turcizam zamjenjuje bliskoznačnicom ili nekom riječju koja je dio istoga semantičkoga polja. U tom slučaju nerijetko među frazemima s različitim sastavnicama može biti i fine stilističke razlike.

Vrela

- Babić, Ivan. 2008. *Studenački rječnik*. Studenci : Župni ured Studenci.
- Blažeka, Đuro, Istvan Nyomarkay, Erika Racz. 2009. *Mura menti Horvat taj-szotar = Rječnik pomurskih Hrvata*. Budapest : Tinta Konyvkiado.
- Bogović, Sanja. 1996. Frazeologija grobničkih govora. *Grobnički zbornik*. Grobnik : Katedra Čakavskoga sabora Grobnišćine. 341–362.
- Bogović, Sanja. 1999. Frazeologija ikavsko-ekavskoga mjesnoga govora Drage. *Fluminensia* 1–2, 143–163.
- Bošnjak Botica, Tomislava. 2007. Upotreba frazema i dob govornika Lovreća. U knj. Fink-Arsovski, Ž. i Hrnjak, A., ur. *Slavenska frazeologija i pragmatika*. Zagreb : Knjigra. 51–56.
- Čuljat, Marko. 2009. *Ričnik ličke ikavice*. Gospić : Lik@ press.
- Francić, Anđela. 1997. Iz frazeologije međimurske kajkavštine. *Riječ* 1, 7–13.
- Jakšić, Martin. 2003. *Divanimo po slavonski*. Zagreb : Pergamena.
- Japunčić, Mile. 1998. *Taslak: rječnik Sv. Roka*. Zagreb.
- Kranjčević, Milan. 2004. *Ričnik gacke čakavščine. Kompoljski divan*. Otočac : Katedra Čakavskoga sabora pokrajine Gacke.
- Lipljin, Tomislav. 2002. *Rječnik varaždinskoga kajkavskog govora*. Varaždin : Garestin.
- Lukežić, Iva, Marija Turk. 1998. *Govori otoka Krka*. Crikvenica : Libellus.
- Lukežić, Iva, Sanja Zubčić. 2007. *Grobnički govor XX. stoljeća (gramatika i rječnik)*. Rijeka : Katedra Čakavskoga sabora Grobnišćine.
- Lukić, Milica. 2003. O govoru Mrzovića. *Šokačka rič 1 : Zbornik radova sa Znanstvenoga skupa »Slavonski dijalekt«*. Vinkovci : Zajednica kulturno-umjetničkih djelatnosti Vukovarsko-srijemske županije. 51–63.
- Maresić, Jela. 1994a. Frazemi u govoru Kloštra Podravskog. *Kaj* 2–3, 24–26.
- Maresić, Jela. 1994b. Iz frazeologije Podravskih Seseveta. *Fluminensia* 1–2, 95–98.
- Maresić, Jela. 1995. Mali frazeološki rječnik Podravskih Seseveta. *Podravski zbornik* 21. Koprivnica. 219–236.
- Maresić, Jela. 1996. Rječnik govora Podravskih Seseveta. *Filologija* 27, 153–228.
- Maresić, Jela, Mira Menac-Mihalić. 2008. *Frazeologija križevačko-podravskih kajkavskih govora s rječnicima*. Zagreb : Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- Maresić, Jela, Vladimir Miholek. 2011. *Opis i rječnik đurđevačkoga govora*. Đurđevac : Gradska knjižnica.

- Matković, Dinko. 2004. *Rječnik frazema i poslovice govora Vrboske na otoku Hvaru*. Jelsa : Ogranak Matice hrvatske.
- Matešić, Mihaela. 2006. Frazeologija mjesnoga govora Vrbovskoga. *Fluminensia* 2, 37–81.
- Menac-Mihalić, Mira. 2005a. Iz frazeologije novoštokavskih ikavskih govora južne Hrvatske. U knj. Pranjković, I., ur. *Od fonetike do etike*. Zagreb : Disput. 309–324.
- Menac-Mihalić, Mira. 2005b. *Frazeologija novoštokavskih ikavskih govora u Hrvatskoj*. Zagreb : Školska knjiga i Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- Menac-Mihalić, Mira. 2008. Strano u slavonskoj frazeologiji. *Šokačka rič* 5 : *Zbornik radova sa Znanstvenoga skupa »Slavonski dijalekt«*. Vinkovci : Zajednica kulturno-umjetničkih djelatnosti Vukovarsko-srijemske županije. 127–137.
- Menac-Mihalić, Mira, Antica Menac. 2011. *Frazeologija splitskog govora s rječnicima*. Zagreb : Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- Milković, Ivan. 2009. *Lička štokavska ikavica*. Zagreb : Pergamena.
- Mladošić, Davor, Maja Milošević. 2011. *Naški dubrovački rječnik*. Dubrovnik : Verbum publikum.
- Moguš, Milan. 2002. *Senjski rječnik*. Zagreb — Senj : HAZU — Matica hrvatska.
- Oštarić, Ivo. 2005. *Rječnik kolanjskoga govora na otoku Pagu ili Ričnik mista Kolana na otoku Pagu*. Zadar : Matica hrvatska Ogranak Zadar.
- Šamija, Ivan Branko, Petar Ujević. 2001. *Rječnik imotskoga govora*. Zagreb : Zavičajni klub Imočana.
- Šimunović, Petar. 2006. *Rječnik bračkih čakavskih govora*. Supetar : Brevijar.
- Vranić, Silvana. 2004. Iz kostrenske frazeologije. *Život, kultura i povijest Kostrene 1 : Zbornik sa Znanstveno-stručnoga skupa »Život, kultura i povijest Kostrene«*. Kostrena : Katedra Čakavskoga sabora Kostrena. 139–152.
- Vranić, Silvana, Marija Barišić. 2008. Frazeologija mjesnoga govora Krčula. *Žminjski libar* 2, Žminj : Katedra Čakavskoga sabora Žminj. 133–144.

Neobjavljena vrela

- Čar, Andrea. 2006. *Frazeologija mjesnoga govora Crikvenice*. Diplomski radnja. Filozofski fakultet u Rijeci.
- Klepac, Alenka. 2007. *Frazeologija tršćanskoga govora*. Diplomski radnja. Filozofski fakultet u Rijeci.
- Nežić, Ivana. *Iz frazeologije govora Brovinja*. Rad predan u tisak za časopis *Riječ*.

Literatura

- Adamović, Milan. 1973. O poreklu srpskohrvatskih osmanizama. *Južnoslavenski filolog* 30, 1–2, 229–236.
- Andrić, Marta. 2003. Turcizmi u seoskom govoru Slavonije. *Migracijske i etničke teme* 19, 1, 15–25.
- Anić, Vladimir. ²1994, ³1998. *Rječnik hrvatskoga jezika*. Zagreb : Novi liber.
- Anić, Vladimir, Slavko Goldstein. 1999. *Rječnik stranih riječi*. Zagreb : Novi Liber.
- Anić, Vladimir i dr. 2002. *Hrvatski enciklopedijski rječnik*. Zagreb : Novi Liber.
- Barić, Eugenija i dr. 1999. *Hrvatski jezični savjetnik*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- Blažeka, Đuro. 2005. Odnos govora pomurskih Hrvata prema međimurskom dijalektu. U knj. Lukač, S., ur. *Na brzu ruku skupljeni skup : Zbornik radova*. Budimpešta : Hrvatska samouprava Budimpešte. 143–152.
- Brozović, Dalibor. 2006. *Neka bitna pitanja hrvatskoga jezičnog standarda*. Zagreb : Školska knjiga.
- Buljan-Klapirić, Dalibor. 2001. *Turcizmi u govoru i narodnim pjesmama Imotske krajine*. Imotski : Udruga »Raosovi dani«.
- Čaušević, Ekrem. 1996. *Gramatika suvremenoga turskog jezika*. Zagreb : Hrvatska sveučilišna naklada.
- Čaušević, Ekrem. 1999. 'Turci' u *Satiru* Matije Antuna Relkovića, *Prilozi za orijentalnu filologiju* 47–48, 67–84; dostupno i na http://www.ffzg.unizg.hr/turkolog/download/radovi_nastavnika/Satir.pdf, 1–14.
- Derksen, Rick. 2008. *Etymological Dictionary of the Slavic Inherited Lexicon*. Leiden – Boston : Koninklijke Brill NV.
- Glibanović-Vajzović, Hanka. 1986. O turcizmima u srpskohrvatskom jeziku sa sociolingvističkog stanovišta. *Književni jezik* 15, 2, 141–147.
- Esih, Ivan. 1942. *Turcizmi. Rječnik turskih, arapskih i perzijskih riječi u hrvatskom književnom jeziku i pučkom govoru s pregledom nove turske abecede i slovnice*. Zagreb.
- Fink-Arsovski, Željka. 2002. *Poredbena frazeologija: pogled izvana i iznutra*. Zagreb : Filozofski fakultet, FF press.
- Jurković, Miljenko, ur. 2002. *Zbornik Zagrebačke slavističke škole 2001*. Zagreb : Filozofski fakultet, FF press.
- Lisac, Josip. 2009. *Hrvatska dijalektologija : 2. Čakavsko narječje*. Zagreb : Golden marketing – Tehnička knjiga.
- Matasović, Ranko. 2000. Germanske posuđenice u praslavenskome: pitanja relativne kronologije. *Filologija* 34, 129–137.

- Matasović, Ranko. 2008. *Poredbenopovijesna gramatika hrvatskoga jezika*. Zagreb : Matica hrvatska.
- Matešić, Josip. 1982. *Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskog jezika*. Zagreb : Školska knjiga.
- Menac, Antica. 2007. *Hrvatska frazeologija*. Zagreb : Udžbenici Sveučilišta u Zagrebu = Manualia Universitatis studiorum Zagrabiensis.
- Menac, Antica, Željka Fink-Arsovski, Radomir Venturin. 2003. *Hrvatski frazeološki rječnik*. Zagreb : Naklada Ljevak.
- Pranjković, Ivo. 2002. Hrvatski i orijentalni jezici. U knj. Jurković, M., ur. *Zbornik Zagrebačke slavističke škole 2001*. Zagreb : Filozofski fakultet, FF press. 16–28.
- Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika (1880–1976)*. Zagreb : JAZU.
- Samardžija, Marko. 1998. *Hrvatski jezik 4*. Zagreb : Školska knjiga.
- Samardžija, Marko. 2002. Unutarnje posuđivanje u hrvatskom jeziku. U knj. Jurković, M., ur. *Zbornik Zagrebačke slavističke škole 2001*. Zagreb : Filozofski fakultet, FF press. 9–15.
- Sikirić, Šaćir. 1970. Prilog proučavanju turcizama. *Prilozi za orijentalnu filologiju* 16–17, 342–368.
- Skok, Petar. 1937–1938. Prilozi proučavanju turcizama u srpsko-hrvatskom jeziku. *Slavia* XV 166–180, 336–366, 481–505.
- Skok, Petar. 1971–1973. *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika 1–4*, Zagreb : JAZU.
- Škaljić, Abdulah. 1966. *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*. Sarajevo : Svjetlost.
- Tanasković, Darko. 1983. Sociolingvistički aspekti ideologizacije pozajmljenica. *Jezik u savremenoj komunikaciji*, 96–115.
- Tentor, Mate. 1909. Der cakavische Dialekt der Stadt Cres (Cherso). *Archiv für slavische Philologie* XXX, 146–204.
- Turk, Marija. 1997. Hungarizmi u hrvatskoj frazeologiji. U knj. Blažetin, S., ml., ur. *Hrvati i Mađari u svjetlu prožimanja kultura i jezika*. Pečuh : Hrvatski znanstveni zavod (Horvat tudományos kutatók egyesülete). 265–274.
- Vajzović, Hanka. 1999. *Orijentalizmi u književnom djelu: lingvistička analiza*. Sarajevo : Institut za jezik u Sarajevu — Orijentalni institut u Sarajevu.
- Vranić, Silvana, Sanja Zubčić. 2012. Strukturalna analiza turcizama u frazemima hrvatskih štokavskih govora. *Bosanskohercegovački slavistički kongres : Zbornik radova 1*. Slavistički komitet : Sarajevo. 685–695.

Turkish Loanwords in the Phraseological Units of Croatian Dialects

Abstract

This article is a contribution to the research of the Turkish loanwords in the phraseological units of the čakavian, kajkavian and štokavian Croatian dialects. Analysed Turkish loanwords are excerpted from the published Croatian dialectological dictionaries, among which few of them are phraseological dictionaries, and from the published papers dealing with the phraseology of the local idioms or of groups of them. The geographical criterion is implemented to the analysis and the result is the conclusion about the similar or different usage of Turkish loanwords in the phraseological units in the different Croatian dialects. The article also shows the usage of Turkish loanwords in the phraseological units determined by belonging to the one of the three major Croatian dialects or to the specific regions no matter to its dialectological classification. Withal, the aim of this paper is also to examine the productivity and the structure of the Turkish loanwords within the phraseological units of Croatian dialects.

Ključne riječi: frazemi, turcizmi, hrvatski jezik, čakavsko narječje, kajkavsko narječje, štokavsko narječje

Key words: phraseological units, Turkish loanwords, Croatian, Chakavian dialect, Kajkavian dialect, Shtokavian dialect

